

MITOVI I SNOVI NA JAVI*

Paul Tabori

Neki poznat pisac koji se sakrio iza pseudonima Johannes Starcus objavio je knjigu izazovna naslova - *Tajanstveno blago junaka* (*Geheimnisvoller Helden-schatz*). Ta se knjiga temeljila na načelima tzv. "magične nauke". Valja, naime, imati na umu da je izašla u vrijeme kad su ne samo obični ljudi nego čak i ozbiljni učenjaci spremno gutali privlačni mamac što je visio na udici "duboko naučne discipline". Laike je to, naravno, posebno privlačilo zato što je tu praznovjerje nastupalo prurušeno u nauku, pa se zato nisu morali bojati da će ih tkogod optužiti zbog bavljenja vradžbinama. Ta-

* VIII poglavlje iz knjige Paula Taborija, *Povijest ljudske gluposti*, Prosvjeta Zagreb 2000.; s engleskog jezika preveo Konstantin Miles; Britanski je romanopisac mađarskog porijekla, politički pisac, scenarist, a bavio se i istraživanjem paranormalnog. Neke od knjiga objavio je pod pseudonimima "Christopher Stevens" i "Paul Tabor". Tabori je rođen 5. sugusta 1908. u Budimpešti, Mađarska. Obrazivao se na Univerzitetu Kaiser Friedrich Wilhelm (doktorat, 1930.), te na Univerzitetu Pazmany Peter (doktor ekonomskih i političkih znanosti). Radio je različite žurnalističke poslove u Mađarskoj (1926-1937) i Londonu (1937-1960-tih). Početkom 1920-tih Tabori piše brojne knjige na razne političke i druge teme. Nekoliko godina živio je u Sjedinjenim Državama kao gostujući profesor na Univerzitetu Fairleigh Dickinson (1966) i Citi College-u u Njujorku (1967). Preveo je brojne knjige i bio autorom 32 dugometražna filma te više od stotinu televizijskih filmova i drama. Nakon smrti Harry-ja Price-a (1881-1948), istraživača paranormalnog, Tabori je bio izvršitelj oporuke i član uprave Biblioteke Harry Price na Londonskom univerzitetu, Engleska, Potom je objavio *Biografiju lovca na duhove* (1950), prvu u nizu knjiga na temu psihe paranormalnog. Umro je 9. novembra 1974.

janstveno blago junaka izašlo je u mnogo izdanja, a ja sam se poslužio onim koje je, 1750. godine, objavljeno u Kölnu.

Evo, na primjer, dobrog savjeta kako da se spasite od ranjavanja: "Nađite lubanju čovjeka koji je bio obješen ili onoga koji je smaknut na kotaču. Ona mora biti tako stara da je već iz nje izrasla trava ili da je obrasla mahovinom. Zapamtite mjesto gdje ste je našli, a po potrebi ga i označite, ako se, uzmimo, bojite da ga idući put nećete pronaći. Otiđite s tog mjesta a da lubanju i ne taknete. Vratite se sutra dan na to mjesto i namjestite lubanju tako da, kada za to dođe vrijeme, možete s nje skinuti mahovinu ili travu. Vratite se na to mjesto prvoga petka, i to prije nego što grane sunce. Zgulite s lubanje mahovinu i stavite je u malu krpu, koju onda ušijte u podstavu svog kaputa, i to tako da se nađe ispod lijevog pazuha. Dokle god budete nosili ovaj kaput nikakva vas kugla neće moći pogoditi nikakav vas mač neće probosti."

Ovaj recept ima još jednu varijantu, koja se od prve razlikuje po tome što se u njoj tvrdi da je "još bolje" ako se prije svake bitke pojede nekoliko stručaka spomenute mahovine. Kao svjedoka da je sve to istina autor navodi svog prijatelja, "srčanog kapetana", koji mu je svečano izjavio da se poslužio ovom magijom i da ona doista potpuno djeluje: čovjek koji pojede takvu mahovinu postaje neranjiv, i to dvadeset i četiri sata.

Da se razumijemo. Mahovina koja se ovdje spominje nipošto nije neka smiješna izmišljotina ciganskih vračara nego posve ozbiljno shvaćena panaceja, koje se, navodno, djelovanje temeljilo na tadašnjim vrlo ozbiljnim naučnim teorijama, što su sve polazile od navodnih svojstava takozvane "lubanjske mahovine" (tj. mahovine koja raste u lubanjama pogubljenih ljudi).

Ova se neobična tvar pojavljuje, predstavljena kao izvanredno djelotvoran lijek, u mnogim starim farmakopejama. Njen službeni latinski naziv glasio je *Usnea humana*. Prema tadašnjim gledištima, odnosno u skladu s tadašnjim načinom gledanja, *Usnea humana* doslovce je morala posjedovati izvrsno djelovanje protiv baš svih ozbiljnijih poremećaja mozga, i to upravo zato što je nastajala u ljudskim lobanjama. Budući da je imala strukturu kao svaka druga mahovina ona je posjedovala i svojstvo da zaustavlja krvarenje. Možda će to današnjem čitaocu zvučati razborito. Međutim, mi nismo rekli sve. Propustili smo, naime, spomenuti da se uopće nije smatralo potrebnim

da se ta supstancija dovede u dodir sa samom ranom, odnosno da se na nju stavi. Bilo je dovoljno da je ranjeni ratnik čvrsto drži u šaci bez obzira na to gdje je ranjen.

Činjenica je da nakon stanovitog vremena nastaje u ljudskoj lubanji nekakvo mahovinasto raslinje, ali zašto je autor *Tajanstvenog blaga junaka* inzistirao na tome da se upotrebljava upravo mahovina s lubanje čovjeka koji je bio obješen ili mu je bila odrubljena glava ili je bio na drugi način smaknut? Prema logici magijske medicine nikakva druga lubanja nije mogla doći u obzir - i to zbog toga što u normalnim okolnostima prije smrti nastupa bolest, pa zato tijelo bolesna čovjeka biva njome okuženo i postaje neprikladno kao izvor bilo kakve panaceje. Ljekovita svojstva i djelovanje može imati samo tijelo onog čovjeka koji je u času svoje smrti bio zdrav kao drijen - a to je, dakako, čovjek nad kojim je bila izvršena smrtna kazna. Doduše, po toj logici bile bi upotrebljive i lubanje vojnika koji su pali na bojnopolju, ali se do njih teže dolazilo, odnosno bojna polja nisu bila baš nadohvat ruke vojnicima koji su sebi uvertjeli u glavu da postanu neranjivi.

Slučajno su mi pale u ruke novine u kojima sam našao nešto zaista jedinstveno - a to je novinski izvještaj o jedinstvenoj prilici kad su se na jednom sajmu mogle kupiti ljudske lubanje koje su bile upotrebljive za spomenute recepte. Novina *Ordentliche Wöchentliche Post-Zeitungen*, koja je kao tjednik izlazila u Münchenu, objavila je, u 7. broju za 1684. godinu, izvještaj o novogodišnjem sajmu u Leipzigu, gdje se našlo nekoliko poduzetnih vlasnika štandova koji su prodavali turske lubanje dopremljene u bačvama. Naime, nekoliko tjedana prije ovog sajma bilo je došlo do velike bitke između turske i kršćanske vojske pod Bečom, pa nema sumnje da su ondje bili nađeni ovi stravični trofeji. Isprva nije bilo kupaca, iako su se lubanje prodavale jeftino: jedan carski talir po komadu, ali poslije su za tu čudnu prodaju saznali vojnici, pa je već za kratko vrijeme kupaca bilo tako mnogo da su morali stajati u redovima, a cijena je skočila čak na osam talira po lubanji.

I životinjski je svijet pružao ljudima razne mogućnosti da se zaštite.

Starcus upozorava u tom smislu svoje čitaoce na alpsku divokozu. Poznata je stvar, piše, da u neka godišnja doba nikakvo tane ne može pogoditi te okretne životinje. Zašto? Zato što divokoze poznaju neke trave koje im

daju tu neranjivost - i, dokle god ima tih trava, one mirno pasu po brdima bez straha da im se štogod može dogoditi. Dakle, stvar je zapravo jednostavna: treba samo nabrati te trave. Ali koje su to trave? Gdje se mogu naći? Razumije se da se ne možemo nadati da će nam divokoze dati odgovor na to pitanje, ali ga zato možemo saznati od prirode. Ponekad u želucu divokoza nedovoljno probavljena hrana, pomiješana sa životinjskim dlakama, stvara nekakve neobične i čudne krute kuglice, koje su u starim farmakopejama bile poznate pod nazivom divokozin kamen. Taj kamen, koji je inače siromašan rođak kamena *bezoara*, tvari koja se nalazi u želucu antilopa i drugih rogatih životinja Afrike i Azije, bio je predmet mnogih legendi, gdje se navodio kao potpuno siguran lijek protiv svakog otrova.

Dakle, bilo je dovoljno da lovci strpljivo dočekaju dan kad na brdima nestane one trave i kada divokoze zbog toga postanu opet ranjive. Oni su ih tada mogli lako ustrijeliti i iz njihova želuca izvaditi onaj kamen u kojem su ujedinjeni djelovanje i moć svih trava koje je divokoza pojela. Evo upute kako se to radi: "Kad Zemlja uđe u kuću Marsa, smrvite divokozin kamen u sitnu prašinu. Uzmite toliko praška koliko možete uhvatiti s tri prsta, uspite ga u čašu malvazije i onda to popijte nadušak. Pošto ste to uradili, počnite trčati. Trčite sve dok vas ne oblije znoj. Ako to ponovite tri puta, vaše tijelo postat će neranjivo."

A što ako to ipak ne bi pomoglo? Ništa, jer su postojale mnoge druge magije. Godine 1611. pala je na um blistava ideja Kasparu Neihartu, krvniku u gradiću Passauu u Austriji. On je vojnicima-plaćenicima, koji, dakako, nisu bili baš naročito bistri, nudio na prodaju komade pergamenta što su bili prekriveni nekakvim čudnim i tajanstvenim magičnim znacima i riječima, a pri tome ih je uvjeravao - i uvjerio - da će biti zaštićeni od "hladnoga neprijateljskog čelika" ako te pergamente nose obješene oko vrata ili ako ih, što je još bolje, sažvaću i progutaju.

Ti "magični znakovi" i "riječi" nisu značili baš ništa. Na ovim pergamentima nalazile su se "riječi" poput ovih: *Arias, Beji, Glaigi, Ulpke, nalat nasaa, eri lupie* - ali sve su to bili samo puki skupovi nasumce izabranih slova a ne riječi koje bi imale bilo kakvo značenje. Međutim, s jedne strane te čudne kombinacije slova, a s druge tajanstvenost koja uvijek okružuje osobu krvnika učinili su svoje, a to znači da su tako uzbudili maštu priprostih vojnika da su oni

nasjeli na ovu primitivnu i zapravo nezgrapnu podvalu pa su uvelike kupovali te pergamente i za njih plaćali više nego što bi vrijedili da su kojim slučajem bili od suhog zlata. Nešto su ipak ti pergamenti postizali nema sumnje: oni su vojnicima ulijevali hrabrost, i to onu hrabrost koja se temeljila na njihovom čvrstom uvjerenju da im nikakvo oružje ne može nauditi. Oni vojnici koji su ipak poginuli nisu se mogli tužiti da im taj pergament nije pomogao a što se pak tiče onih koji su zadobili rane, postajalo je i za njih jednostavno objašnjenje: neprijatelj se poslužio nekom jačom i djelotvornijom magijom, a pergament je čak i u takvom slučaju ipak djelovao. Kako? Na taj način što je spriječio da rana bude smrtonosna.

Ova jednostavna, ali lukava podvala donijela je Neithartu pravo bogatstvo. I ne samo bogatstvo nego i slavu. Takozvani *Passauer Kunst* (*Pasaurska vještina*) dugo se održao i oko njega su se isplele mnoge legende, njih barem nekoliko desetaka.

Poslije se pojavio suparnik koji je nudio i obećavao još sigurniji uspjeh. Bio je to takozvani mansfeldski talir, dukat što su ga u čast Hoiera Mansfelda bili iskovali njegovi ponosni i zahvalni potomci, grofovi Mansfeld. Stari Mansfeld, osnivač ove ugledne obitelji, bio je vrlo važna osoba. Rodio se carskim rezom, dakle, ne kao bilo kakav obični smrtnik nego, uzmimo, kao Macduff, čovjek koji je porazio Macbetha. Bio je ratnik i vojskovođa, a u tome je imao toliko sreće da nikada nije izgubio ni jednu jedinu bitku. Svoju slavu sazeo je u moto: *Ich, Graf Hoier, ungebohren, Hab noch keine Schlacht verloren* ("Ja, grof Hoier, koji se nisam rodio, nisam još nijednu bitku izgubio.") Mansfeldovi su taliri bili iskovani za vrijeme tridesetogodišnjeg rata. Na jednoj je strani bio spomenuti moto, a na drugoj lik sv. Jurja. Za talirima je vladala velika potražnja: tadašnji vojnici bili su sretni kada su ih mogli kupiti po cijeni koja je bila čak deset do dvanaest puta viša od nominalne.

Svaki obrazovani, školovani, pismeni plaćenik ili plaćenički oficir tražio je i očekivao od zaštitničke magije više nego njegov nepismeni drug po oružju. On je i mogao više tražiti i više očekivati, i to zato što je nosio oko vrata amulet koji su, zahvaljujući dubokom poznavanju tajnih nauka, "sačinili" al-kemičari ili astrolozi.

Danas je nemoguće odgonetnuti magične čarolije što su ih, tobože, sadržavali ti talismani. Dosad nije baš nitko uspio pronaći bilo kakvo suvislo objašnjenje činjenice da su na primjer čak i vladari duboko vjerovali u čarobnu moć i djelovanje riječi *Ananisapta*. Tko zna, možda se tu radilo o akrostihu, koji je bio napravljen tako da je netko poredao početna slova riječi neke čarobne rečenice?! Do dana današnjega nije riješena ni zagonetka formule koja se zvala *Sator*, a možda nije riješena naprosto zato što ta formula zapravo nije nikada ništa značila. U vezi s raznim brojevima uvelike su se upotrebljavali takozvani magični kvadrati, koji su imali posebno obilježje. Naime, zbir brojeva koji su bili upisani u njihove četvorine uvijek je iznosio trideset i četiri, bez obzira na to jesu li se ti brojevi sabirali vodoravno, okomito ili poprečno. A kad bi se zbrojile brojke od kojih se sastoji broj 34, zbir je iznosio 7 - a taj broj, kao što znamo, ima jače magično djelovanje nego bilo koji drugi. Naravno, sve su to bile ludorije, nalik na maskote što ih na svojim automobilima nose današnji automobilisti ili na razna druga sitna praznovjerja s kojima se i danas srećemo na svakom koraku.

Međutim, magija u koju su vjerovali vojnici dobivala je ponekad mnogo zlokobnije oblike. Nijemci su to zvali *Festmachen* ("čvrsto uhvatiti"), a riječ je o tome da je onaj koji bi to uradio zapravo sklopio ugovor s đavlom. U tadašnjim novinama možemo naći izvještaje o mnogim takvim slučajevima, a svi su napisani s jezom koja je prožeta praznovjernim strahopoštovanjem. Tako na primjer neki švedski vojnik nije na pričesti progutao svetu hostiju nego ju je kriomice izvadio iz usta i onda upotrijebio kao amulet pomoću koga je dozvao "paklene sile". Čini se da ta hamajlija nije imala posebno jako djelovanje. Naime, njegov je zločin bio otkriven i on je osuđen na smrt, a onda su ga pogubili tako da su mu prvo živom iščupali jezik, a potom ga dokrajčili na "kotaču".

Njemačko društvo za medicinu i prirodne nauke izdavalo je redovno na latinskom jeziku jedan silno ozbiljan bilten, koji je imao vrlo dugačak i gizdav naziv, ali se u praksi obično upotrebljavala njegova skraćena varijanta koja je glasila *Ephemerides*. Urednici ove razmetljive i silno autoritativne publikacije nisu ni najmanje sumnjali da je potpuno moguće ostvariti *Festmachen*, to jest da se sklopi "ugovor s đavlom", i čak su objavili vrlo djelotvoran lijek protiv toga. Latinski je tekst pun skatoloških izraza i u semantičkom pogledu vrlo

otvoren, to jest ne šteti izraze, pa ga zato ne možemo doslovce prevesti nego ga možemo samo opisati, ispustivši najgrublje izraze. Na primjer, čovjek koji se sprema u boj protiv nekog protivnika za kojega postoji sumnja da je sklopio ugovor s đavlom treba da zabode vršak svog mača u svinjske izmetine, ali mora dobro paziti da isto radi s mecima svoje muškete. Naime, prije nego što ih stavi u oružje, treba da ih gurne u "vlastita usta". (Nemojte to shvatiti doslovce, jer se uopće ne radi o ustima nego o drugom jednom tjelesnom otvoru.) Što se na taj način postiže? Najprije se đavo "grozno posrami", onda razbjesni i naposljetku naprosto pobjegne s poprišta, ostavivši na cjedilu svog saveznika - koji tako postaje ranjiv baš kao svaki drugi smrtnik.

Toliko o nekim mišljenjima koja su 1691. godine imala status "naučnih sudova".

Međutim, što bi se dogodilo kad svi ti silni talismani i čarolije, svi ti silni "ugovori s đavlom" ne bi pomogli. Tadašnjim ljudima to nije bio povod da padnu u očaj. Stvar je u tom da su postojala druga sredstva i postupci kojima se postizala potpuna zaštita od neprijateljskog oružja, dakle potpuna neranjivost: jedan od tih postupaka bilo je, na primjer, nošenje oklopa. Svaka riječ koju su ikada bili napisali klasični autori uzimala se kao nepovrediva, nepobitna i sveta istina. A treba znati da su klasični autori tvrdili da je Ahilov oklop bio iskovao sam bog Vulkan i da je to tako dobro uradio da taj oklop nije samo štitio Ahila od svakog udarca i uboda nego je ujedno samim svojim izgledom tako plašio Ahilove protivnike da su oni pred njim bezglavo bježali. (Ovo je zanimljiv podatak o psihologiji i mentalitetu velikoga grčkog junaka i njegovih sunarodnjaka. Bilo je lako mlatiti Trojance uz tako sjajnu zaštitu.)

Ljudi XVI i XVII stoljeća, a i prije, dugo su sebi razbijali glavu kako da riješe tajnu toga čudesnog oklopa. Raspolagali su jednim podatkom: da je Ahilov oklop bio napravljen od kovine koja se zvala *electrum*. Međutim, kakva je to bila kovina, kakve je imala sastojke, ako je uzmimo bila legura, o tome nisu imali pojma. Rješenje ove velike zagonetke napokon je pronašao Paracelsus. Sve kovine podložne su djelovanju ove ili one planete, pa prema tome, ako uzmemo valjane sastojke i ako ih pomiješamo u vrijeme kada je položaj zvijezda na nebeskom svodu takav kakav treba da bude, to jest povoljan, dobit ćemo posve novu kovinu, koja će u sebi nositi tajne sile dobivene od zvijezda. Paracelsus je uspio proizvesti tu kovinu. Dao joj je naziv *Electrum Magicum*.

Danas znamo da se radilo o leguri žive, zlata, srebra, bakra, željeza, olova i kositra. Da bi se proizvela, bile su potrebne velike količine zlata i srebra, a to je značilo da siromašni nisu od nje imali mnogo koristi.

Međutim, to nipošto ne znači da su bogati mogli lako doći do oklopa napravljenog od *Electruma Magicuma*. U knjigama magije u kojima se opisuje postupak dobivanja te kovine upozorava se na to da će uspjeh potpuno izostati ako se ne poštuju, i to u potpunosti, određena, veoma stroga pravila.

Prvi je uvjet da čitav proces proizvodnje *Electruma Magicuma* bude u svakom pogledu, i to do najsitnije pojedinosti, u znaku marcijalnosti, ratobornosti boga Marsa. Nebo, zrak, datum, sat i minuta, mjesto, oruđa i vatra - i čak oružareva duša, njegov moral, nastup i glas - sve to mora biti potpuno prilagođeno duhu boga rata. Kovačko ognjište i peć u kojoj se tali legura, kovačka kliješta i mijeh - sve je to moralo biti izrađeno u vrijeme kada je položaj zvijezda i planeta bio za to najpovoljniji, a to je značilo da je prije svakoga takvog posla trebalo zatražiti stručan savjet od kakvog uglednog astronoma. Razumije se samo po sebi da je Mars, zvijezda boga rata, igrao presudnu ulogu u ovim astrološkim proračunima.

No, kako se, na primjer, postizalo da vatra bude "marcijalna", to jest u znaku boga Marsa?

Veoma jednostavno. Vatra koju je stvorila munja zacijelo je jedina koja zaslužuje da je smatramo "marcijalnom", jer ona zapravo nije ništa drugo nego munja, a munja udara s neba s golemom razornom snagom i praćena je strašnom grmljavinom. Zato treba čekati da munja zapali kakvo stablo ili kakav drveni predmet, pa uzeti tako nastalu vatru i odnijeti je kući, a onda je treba pomno čuvati u prikladnoj posudi i hraniti gorivom sve dok na nebu ne nastupi najpovoljnija astrološka situacija za kovanje oklopa.

Što se tiče onih sedam kovina što su ulazile u sastav *Electruma Magicuma*, svaka je morala biti izlivena pod drukčijom konstelacijom, a to je, dakako, u prvom redu iziskivalo golemu strpljivost. Pa ipak, čak ni to nije bilo dovoljno. Kao što smo već spomenuli, oružar je morao biti u "marcijahlom" raspoloženju. Njegov rad morao se tih sudbonosnih dana vinuti iznad sivila njegove svakodnevne djelatnosti, on je morao biti prožet - oružar a ne rad - žestokom, ratničkom strašću. Ali kako da se to postigne? Tako da se za

vrijeme rada recitiraju herojski stihovi - i to što je moguće glasnije i bučnije. Njihov će snažni i muževni ratoborni ritam pretvoriti žeravicu marcijalnih emocija u stalan, ravnomjeran i snažan plamen.

S tim u vezi posebno se preporučivao ovaj niz heksametara:

*Ut lupus imbelles uiolentos territet agnos,
Ut timidus faeuos exhorret Dama Molossos,
Sic haec incutiant mortalibus arma timorem.*

Uspjeh će biti potpun ako se u oklop ugravira kakvo prikladno geslo ili simbol, koji već sami po sebi djeluju kao nadahnuće. Osim toga, što se opet razumije, moraju magična svojstva posjedovati i remenčiće za pričvršćivanje i vezivanje oklopa. Oni moraju biti izrađeni od kože hijene ili vuka, jer su to marcijalne zvijeri. Još od doba Plinija tvrdilo se da te životinje posjeduju hipnotičke sposobnosti: ako ugledaju čovjeka prije nego što ih on spazi, njihov ga pogled naprosto paralizira i on potpuno poglupavi. Vučja koža naročito je djelotvorna ako je bila oderana s leđa još živoga vuka, Ideja od koje se tu zapravo polazilo bila je manje-više istovjetna s već spomenutom teorijom *Usnae humanae*. Naime, kad se u nekoj životinji ugasi iskra života, ugase se i njena magična svojstva, pa joj se zato koža mora oderati dok je još živa.

(Ova ista teorija primjenjivala se na prilično zanimljiv, iako, doduše, i prilično strašan način, u jednom receptu za dobivanje sudskih parnica, koji je bio namijenjen tadašnjim odvjetnicima. Prije nego što će održati pledoaje, odvjetnik je morao iščupati jezik živom kameleonu i onda ga staviti ispod vlastitoga jezika - i kad bi to jednom uradio, mogao je biti siguran da će dobiti proces. Budući da se radilo o odvjetnicima i kameleonima, sve je to imalo stanovitu logiku, jer su kameleoni životinje čuvene po tome što mogu promijeniti boju kad god zažele.)

Dakle, naš ratnik postao je napokon neranjiv, jer je na sebe stavio svoj neprobojni oklop. S te strane sve je bilo u redu i on je bio spreman mirno otići u bitku. Međutim, biti samo zaštićen nije bilo dovoljno. Trebalo se pobrinuti za još nešto: da neprijatelj bude uništen.

I tako na pozornicu izlaze magični mačevi.

Srednjovjekovne legende pune su tih čarobnih "čudotvornih" mačeva. Gotovo da nije bilo junaka koji nije posjedovao takvo oružje- neslomljivo,

nepobjedivo oružje, od kojega nema obrane. Većina tih mačeva imala je vlastite nazive. Siegfriedov mač zvao se Balmung, Roland je imao mač koji je nosio naziv Durandal, mač kralja Arthura bio je Excalibur, Karlo Veliki mahao je mačem Joyeuseom, Ogierov mač bio je poznat kao Courtin, mač kojim se borio Oliver nosio je naziv Haute Clere - i tako dalje. Oni koji su stvarali te legende nisu se bili zamislili nad onim što je zapravo proizlazilo iz nekih tvrdnji koje su se u njima iznosile a koje su umanjivale za najmanje pedeset posto marcijalne vrline i ratničku hrabrost svojih junaka- jer oni su zapravo svoje velike pobjede morali zahvaliti dobrim dijelom upravo svojim čudotvornim mačevima.

Da bi se iskovao takav čudotvorni mač, morali su biti ispunjeni stanovi- ti, dosta neugodni, čak strašni uvjeti. Sama oštrica morala je biti od one od koje je netko već poginuo, koja je već odsjekla nečiju glavu. Što se pak tiče korica mača, one su morale biti sastavljene od dijelova krvničkog kotača na kojem su bili slomljeni udovi i tijelo barem jednog osuđenika na smrt. Dr- žak je morao biti iskovan od željeznog lanca koji je prije bio upotrijebljen prilikom vješanja najmanje jednog osuđenika na smrt. Korice su morale biti presvučene tkaninom koja je prethodno bila umakana u *sanguis menstruus primus virginis* (prva menstruaciona krv djevice). Držimo da je već i ono što smo dosad iznijeli dovoljno da pokaže o kakvom se šašavom receptu radilo. Netko bi mogao nakon svega toga bezazleno pomisliti da je svaki tako pot- puno opremljeni ratnik mogao mirno krenuti u boj, siguran da će uništiti protivnika, a da se njemu neće ništa dogoditi. Međutim, tome nije bilo tako. Trebalo je još nešto uraditi, nešto što će ukloniti svaku opasnost da ratnika u posljednjem trenutku ipak uhvati panika. Drugim riječima, trebalo je da on ispije takozvani "napitak hrabrosti". U tridesetogodišnjem ratu taj su napitak poznavali svi vojnici pod nazivom *Aqua Magnanimitatis*.

Evo upute za pripremanje toga plemenitog napitka: "Sredinom ljeta uda- rajte bičom za konja po kakvom mravinjaku da biste tako natjerali mrave da od straha ispuštaju jednu svoju kiselu izlučevinu koja ima snažan i prodoran vonj. Uzmite potrebnu količinu mravi i stavite ih u alam-bik. Nalijte jaku i posve čistu rakiju, i to tako da se posuda napuni do vrha. Stavite tu posudu na sunce. Ostavite je ondje četrnaest dana, a nakon toga dodajte napitku koji ste tako dobili pola unce cimeta."

Taj se napitak pio prije svake bitke, i to pola žlice u čaši dobrog vina. Svaki vojnik koji bi to popio odmah bi osjetio kako ga obuzima silna, upravo herojska hrabrost. Nije ga obuzimala divlja, krvožedna strast za ubijanjem, to ne, nego ono ozbiljno oduševljenje i zanos kojima se nadahnjuju velika i uzvišena djela i pothvati.

Smatralo se uputnim da se ovaj napitak pomiješa s malom količinom nekog ulja koje se dobivalo od nekih školjaka, ali se ta mješavina nije pila nego su se njome morale dobro natrljati ruke i oštrica mača. Vojnik koji bi se tako pripremio za boj mogao je lako sam izaći na kraj s deset ili čak s dvanaest protivnika. Naime, njih bi iznenada spopao takav strah da su postajali nesposobni za borbu. Čudesno djelovanje ovog napitka objašnjavalo se marcijalnom prirodom mravi, od kojih je zapravo potjecao. Uostalom, ako ćemo pravo, svi znamo kako mravi mogu ponekad biti ratoborni.

Ako možda mislite da ste čuli kraj priče o pomagalima heroja, varate se.

Hrabrost je trebalo uliti i konju na kojem je junak jahao u boj. Njegove potkove i metalni dijelovi njegovih uzda morali su biti iskovani od željeza kojim je netko bio ubijen. Vjerovalo se da potkove od takvog materijala čine konja hrabrim, okretnim, brzim, pametnim i lukavim. Osim toga, uzde s metalnim dijelovima koji su bili iskovani od kovine kojom je netko već bio ubijen pretvarale su i divljeg i najneposlušnijeg paripa u najposlušnije kljuse.

Bilo je i stanovitih postupaka pomoću kojih su konji postajali silno izdržljivi. Na primjer, magija XVII stoljeća tvrdila je da konj kojem se o sedlo objese vučji zubi može bez odmora galopirati i po nekoliko dana.

No, nije bilo dovoljno da je vojnik neranjiv, da je njegov mač nepobjediv, da je njegova duša ispunjena ratničkim zanosom: trebalo je voditi računa i o prozaičnoj činjenici da se u ratovanju moraju podnositi i razne usputne tegobe kao što su glad, žeđ i hladnoća. Za očuvanje od studeni postojalo je nekoliko magičnih zaštita. "Umotajte noge u papir, navucite preko toga papira čarape, ulijte malo rakije u čizme i onda ih navucite."

Ovo zapravo i nije bio loš savjet. Baš kao ni savjet da vojnik ne ulije tu rakiju u čizmu nego u grlo. Međutim, treći postupak bio je donekle složeniji: "uzmite pun vrč golubinih izmetina, spalite ih da se tako pretvore u pepeo,

razrijedite taj pepeo u lugu i time operite noge i ruke. Ako u tu istu cijed umočite košulju i hlače onda ih pažljivo osušite, moći ćete punih četrnaest dana lako podnositi i najjaču studen."

A sada evo recepta za borbu protiv žeđi. Uzmite prozirni kamenčić, malen kao zrno graška, koji je nastao u želucu kopuna (uškopljenog pijetla) starog četiri godine. Ako taj kamenčić stavite ispod jezika, nećete osjetiti žeđ.

Za borbu protiv gladi služila je jedna zaista drevna panaceja, koja je postojala još u starom vijeku. Aulus Gellius napisao je da su skitski ratnici, kad bi ostali bez hrane, sebi vezali jedan široki pojas oko trbuha. Skiti su polazili od pretpostavke da snažan pritisak pojasa smanjuje obujam želuca i crijeva, pa zato oni ne mogu ništa apsorbirati - a ako ne mogu primati hranu, nema potrebe da ih pune, odnosno nije potrebno da jedu.

Tako smo, eto, manje-više iscrpli prikaz magičnih postupaka što su ih nekad upotrebljavali oprezni ratnici.

Nažalost, svi ti recepti nisu baš uvijek djelovali. Iskustvo je pokazalo da se i najbrižnijem vojniku može dogoditi da ipak bude ranjen. Ako se, uzmimo, kakva strijela ili slično oružje slomilo, pa je jedan njegov dio ostao u rani, trebalo je upotrijebiti čaranje. Iako je to crkva strogo zabranjivala, ovakva su se čaranja uvelike primjenjivala. Crkvi su najviše smetala poganska zazivanja u kojima su imena poganskih bogova bila zamjenjivana imenom Isusa Krista i raznih svetaca. U jednom mađarskom rukopisu iz XVII stoljeća preporučuje se ova inkantacija: *Veoma dobra molitva za vađenje strijele* "Baš kao što je Nikodem, taj pobožni i sveti čovjek, lako izvukao čavle iz ruku i nogu našega nebeskog kralja, neka i ova strijela izađe iz vašega tijela. Neka vam pomogne čovjek koji je umro na križu. Ponovite ovu molitvu tri puta, a kad ste je već treći puta ponovili, uhvatite strijelu prstima i izvucite je iz rane."

Mi se ne smijemo smijati bezazlenim ljudima koji su u to vjerovali. Točno je da je njihova živa vjera ponekad zalutala u poganstvo i prihvaćala neke poganske postupke, ali im se to moralo oprostiti zbog njihove bezazlenosti, pa nas oni zato ne bi smjeli mnogo zanimati. No, što da se kaže o nevjerojatoj zabludi medicine XVII stoljeća, koja je izmislila recept za priređivanje čuvene "ratne pomasti", a skupa s njim dala i potanke upute kako da se ta pomast upotrebljava. Ova pomada imala je neobične sastojke: "Uzmite po pola funte

sala divljeg i ukroćenog vepra, i tome dodajte istu količinu sala medvjeda mužjaka. Skupite poveći broj glista, stavite ih sve u jedan vrč, zatvorite ga dobro, a onda stavite u vatru. Držite ga u vatri sve dok gliste ne sagore u pepeo. Uzmite toga glistina pepela onoliko koliko stane u tri polutke ljuske običnoga kokošjeg jajeta. Tome dodajte malo lubanjske mahovine, koju ste prethodno prstima tako oblikovali da je dobila oblik četiriju badema. Smijete upotrijebiti samo onu mahovinu koja je izrasla na lubanji obješenika ili čovjeka smaknuta na kotaču. Uzmite dvije unce takozvanog kamena krvavca i tri unce crvene sandalovine, što ste prethodno samljeli u sitan prašak. Sve to pomiješajte s onim trima vrstama sala. Dodajte tome malo vina. Ono što ste tako dobili jest plemeniti *Unguentum Armarium*, ratni melem."

Možda ste pomislili da se ta strašna smjesa stavljala na rane. Budite mirni. Nije se stavljala na rane nego na oružje – i to na ono oružje od kojega je potekla dotična rana. To je naravno vrijedilo samo ako se do njega moglo doći, a ako se to nije moglo, onda se upotrebljavalo nešto drugo, ali u tom slučaju djelovanje nije bilo tako jako.

Bilo je vrlo važno, zapravo čak od bitne važnosti, da se utvrdi koliki je dio oružja prodro u tijelo ranjenika, jer se baš taj dio oružja (radilo se o mačevima) morao prekriti ovim melemom. A taj posao, to jest prekrivanje oružja melemom, vršio se na jedan način kada su posrijedi bile rane zadane udarcem, a drukčije kada se radilo o ranama zadanim ubodom. U prvom slučaju melem se morao mazati u pravcu oštrice, jer bi inače rana izvana zarasla ali unutra ostala otvorena. Kad se radilo o ranama što su bile zadane ubodom, melem se morao mazati u pravcu vrška mača, odozdo prema gore.

Ovo je bio samo početak. Iduća faza liječenja rane bilo je umotavanje tako premazanog oružja u čistu tkaninu i nastojanje da se ono pohrani u prostoru u kojoj je umjereno toplo i gdje nema ni najslabijeg propuha. Jer, ako bi se mač izložio vjetru ili većoj promjeni temperature, stanje rane odmah bi se pogoršalo. Povez se morao mijenjati svakoga dana baš kao da se radi o kakvoj rani, a ne o oružju od kojega je nastala.

Ova naučna budalaština imala je ipak stanovitu podlogu. Bila je to, naime, još jedna primjena takozvane simpatetične terapije. Prema toj teoriji svim međusobnim odnosima ljudi, životinja, biljaka i zapravo svih činilaca

koji uzeti skupa sačinjavaju svemir - upravljaju simpatija i antipatija. Krv koja je ostala na oružju ima posve isti sastav kao krv u rani, a to znači da između njih postoji "simpatička veza". Po istome tajanstvenom principu kojim magnet privlači željezo, rana privlači tajanstvene ljekovite moći što ih imaju sastojci "ratnog melema". Zato je posve dovoljno da se izliječi krv koja je ostala na oružju jer će ranjenik ozdraviti čak ako je četrdeset milja daleko.

Nama je to, dakako, vrlo tajanstveno, ali je tadašnja medicinska misao potpuno prihvaćala simpatetičku teoriju, pa su u to doba liječnici ponekad pravili dijagnozu o stanju bolesnika pomoću jednoga jedinog uzorka njegove krvi - koji bi odvojeno držali. Oni bi uzeli uzorak krvi, zapečatili ga u kakvu staklenu posudu - a poslije toga bi proradili zakoni simpatije, to jest na onom uzorku krvi mogle su se vidjeti i promatrati sve one promjene što su nastupale u krvi bolesnika. Ako bi uzorak ostao čist, to je značilo da se stanje bolesnika poboljšava, ako bi se zamutio, bio bi to znak da se bolest širi i postaje teža. Zahvaljujući tome, samog bolesnika uopće nije trebalo pregledati. Kad se nije moglo pronaći oružje od kojeg je nastala rana, trebalo je ranu bockati drvenim štapićem sve dok ne bi počela krvariti. Tada bi se štapić uronio u krv- i od toga časa nadalje služio je kao nadomjestak za oružje od kojeg je nastala rana, što znači da se on premazivao ratnim melemom. Što se tiče samog ranjenika, on uopće nije sudjelovao u liječenju osim što je morao redovito čistiti ranu i biti na dijeti.

Možda je od svega najzanimljivije to da se većina tako liječenih ranjenika oporavila i da su im rane zacijelile, dok su oni koje su liječnici pokušali izliječiti drugim postupcima uglavnom umirali. Rješenje ove zagonetke veoma je jednostavno. Umjesto da se upuštamo u iznošenje složenih medicinskih argumenata, pročitajmo jedan recept iz jedne posebne, samostalne škole liječenja koja se zvala *Kopropharmacia*: "Ako je krvarenje veoma jako, priredite mješavinu tamjana, zmajске krvi i aloje, a onda tome dodajte sušenu konjsku izmetinu. Tom mješavinom premažite ranu. Dobar uspjeh postići ćete i upotrebom kozjih brabonjaka, koje ste prethodno dobro osušili i onda smrvili. Brabonjke pomiješajte s vinskim octom. Rana se može mazati i izmetinama gusaka koje ste pomiješali s jakim octom." Da bi ova terapija još sigurnije djelovala, tražili su tadašnji liječnici od svojih pacijenata da piju razne ljekovite napitke. Jedan se pravio tako da se mala količina *Albura graecuma*

pomiješala s pivom, a onda se to destiliralo. Ranjenik je morao svake večeri popiti po jednu žlicu tog napitka. Ovaj preparat imao je tu prednost što je bio jednostavan i što se do njegovih sastojaka lako dolazilo. Naziv *Album graecum* možda zvuči tajanstveno, ali je on bio vrlo poznat - i bilo ga je u izobilju u svakoj kući u kojoj je bilo pasa...

Kad to jednom znamo, postaje nam jasno zašto su se oni ranjenici liječeni "ratnim melemom" oporavljali i ostajali živi, dok su oni drugi umirali. Ranjenike, koji su se liječili "ratnim melemom", liječnici nisu dirali, pa se tako pružila prirodi prilika da na miru obavi svoj posao. Možda je najbolji i najsvestraniji lijek protiv rana bio onaj što ga je izmislio transilvanski liječnik dr. Ferencz. Ovaj učeni doktor bio je dvorski liječnik princa Sigismunda Barthoryja vladara Transilvanije. Princ ga je poštovao i odlučno od njega zahtijevao da bude stalno u njegovoj blizini. Godine 1595. Bathory je poveo svoju vojsku u rat protiv Turaka. I dr. Ferencz morao je poći s njim. On je bio miroljubiv i dobroćudan učenjak, kojem je bila mrska i sama pomisao da mora vojevati, ali to, naravno, nije smio priznati. Nakon nekoliko tjedana napornog i čak opasnog života, šapnuo je na uho nekim dvorjanima da zna sjajan lijek pomoću kojeg se svatko može zaštititi od svakog oružja, pa čak i od najvećih topova i najubojitijih musketa. Razumije se da je glasina o tome došla i do prinčeva uha, a on je, znajući da je Ferencz silno obrazovan čovjek, pomislio da možda ima u tome nešto istine. Zato mu je naredio da odmah priredi stanovitu količinu svoga čudesnog i spasonosnog lijeka, a ovaj je to objeručke prihvatio, ali je rekao princu da se prije toga mora vratiti u prijestolnicu, jer mu je ondje ostao sanduk s lijekovima i potrebnim stvarima. Princ je poslao s njim četu vojnika da ga štite na putu do prijestolnice, a onda je stao nestrpljivo čekati rezultat. Saznao ga je vrlo brzo, brže nego što je očekivao, i to u pismu dra Ferencza: "Evo kakvu sam panaceju našao u svojoj škrinji gdje držim lijekove. Svako tko želi biti siguran da neće u Moldaviji poginuti od uboda mača ili koplja, od pogotka metka iz muskete ili topovske kugle, neka lijepo ostane u prijestolnici. Budući da ovaj lijek smatram najsigurnijim i najpouzdanijim, odlučio sam ostati gdje jesam, to jest u prijestolnici, i ovdje sačekati ishod rata. Vašoj Visosti i svima onima koji žele izbjeći opasnosti koje donosi rat toplo preporučujem da se ugledaju u moj skromni uzor." Na žalost, ne znamo što je princ odgovorio.

* * *

San o stjecanju neranjivosti, kojekakvi recepti za pravljenje nepobjedive i nezaustavljive ratničke opreme - sve je to bilo skromno u usporedbi s nekim drugim općenitijim snovima Čovječanstva. Pogotovu je bilo skromno u usporedbi sa snovima o postizanju vječne mladosti ili snovima kako da se uzurpiraju funkcije samoga Boga i da se umjetno stvara život.

Započet ćemo tako što ćemo utvrditi koja je razlika između "tajne" dugog života i "tajne" vječne mladosti. Među onima koji su se proslavili po tome što su dugo živjeli ugledno mjesto svakako pripada Ivanu Rovinu i njegovoj ženi. Rovin se rodio u Karansebesu, u Transilvaniji. Doživio je 174 godine, a njegova žena Sara umrla je u 164. godini života. Oni su u svome metuzalemskom životu proveli u sretnom i skladnom braku 147 godina. Ako sudimo po podacima iz suvremenih zapisa, ovaj se uzorni par hranio veoma jednostavno: nisu jeli gotovo ništa osim mlijeka i kukuruznih pogačica. "Prema tome", zaključuje se u suvremenom izvještaju o njima, "ako želite dugo živjeti, ugledajte se u njihov primjer, a to znači hranite se skromno, jedući samo kruh i mlijeko. Ako nemate mlijeka zamijenite ga vodom." Pa ma kako bilo privlačno da se s jednom ženom živi 147 godina i da se za čitavo to vrijeme jedu samo kukuruzne pogačice i pije mlijeko većina tadašnjih ljudi radije je živjela kraće i nalazila utjehu u radostima i užicima koje pruža bogata trpeza.

Medicinski fakultet u Salernu jos je prije bio sažeto iznio tajnu dugog života, i to geslom koje je glasilo: *Haec tria: mens hilaries, requies, mode rata diaeta* (*To su tri upute: duševno spokojstvo, smiren život, umjerena ishrana.*) Ova tajna objavljena je još prije dvije tisuće godina, a medicinska nauka ponavlja je i dan-danas obračavajući se jednako i bogatima i siromašnima. Ramazzini, rektor Padovanskog sveučilišta, napisao je poseban vodič namijenjen prinčevima i drugim vladarima (*De principium ualetudine tuenda*, Padova, 1710.), gdje je svim vladarima savjetovao da se ne prežderavaju i da ne piju previše, da svladavaju u sebi nagle i iznenadne strasti i da biraju takvu razonodu koja je dostojna prinčeva. A ako u njihovoj prijestolnici izbije kakva pošast, oni će najpametnije uraditi ako odmah odatle pobjegnu i presele se u koji od svojih ladanjskih dvoraca. Nije teško pogoditi zašto su se upravo na Sveučilištu u Padovi našli takvi zagovornici "zlatnog pravila". Ondje je, nai-

me živio i umro najveći svjetski zagovornik umjerenosti, Lodovico Cornaro. Ovaj mletački plemić proveo je prvih četrdeset godina života prkoseći svim zasadama salernske škole, ali kad se zbog tih pretjerivanja i ekscesa našao jednom nogom u grobu, naglo je okrenuo leđa ovozemaljskim nasladama i užicima i izabrao usku stazu umjerenosti. U vrijeme kad je tako stečena iskustva objavio u opsežnoj studiji bile su mu osamdeset i tri godine. Nakon tri godine objavio je drugu knjižicu, a pet godina poslije toga izašla je i treća. No, smatrao je da ni to nije dosta i da treba prikupiti još mnogo građe. I tako se dogodilo da je sedam godina poslije toga, kad mu je već bilo devedeset i osam godina, izašla njegova slavna studija *Discorsi della vita sobria* (Padova. 1558.). Cornaro je još šest godina uživao u onim smirenim i spokojnim radostima koje pruža starost. Umro je u snu, sjedeći u svom naslonjaču, 26. travnja 1566. Živio je 104 godine.

Cornarova knjiga prava je himna umjerenosti, kojoj je pisac dao nekoliko nadimaka: Kći Razuma, Majka Svih Kreposti, Tvar Od Koje Je Sazdan Život (Sve to napisao je velikim početnim slovima). Ovdje bogati saznaju kako mogu mudro i razborito uživati u svom bogatstvu, a siromašni kako da bez gundanja i jadanja podnose ono što im je namijenila sudbina. Čitanje ove knjige pročišćava čula, snaži tijelo, oživljava duh, podvostručuje sposobnost pamćenja, obogaćuje dušu. Ono čovjeku olakšava okove kojima je vezan s prahom od kojega je nastao i u koji će se opet pretvoriti, izdiže ga iznad vlastitih čula - i tako dalje. No, ova knjiga nije postala slavna samo zbog nepobitno mudrih i lijepih misli koje se u njoj iznose nego je svog autora nadživjela za nekoliko stoljeća i zato što je u njoj bio opisan način ishrane koji je Cornaro provodio sa željeznom disciplinom. Još prije samo sto i pedeset godina Cornarova su učenja bila sastavni dio programa nastave na Padovanskom sveučilištu. Ramazzini je o njima napisao dugu studiju i na svojoj katedri predavao gotovo samo o zaključcima što su iz nje proizlazili.

Glavna tajna Cornarova načina života sastojala se u tome da je on jeo i pio samo onoliko koliko je potrebno da njegovo tijelo ostane na životu i da normalno funkcionira. On je bio sastavio veoma točne tablice pomoću kojih je odmjeravao svoje dnevne obroke. Na dan smio je pojesti samo 12 unca (oko 350 grama) krute hrane i popiti samo oko 20 centilitara tekućine. U količinskom pogledu to je bila ishrana kao za kakvog robijaša. Kada je Cornaro

tako doživio osamdeset godina, njegova se obitelj zabrinula da bi mu ta silna umjerenost mogla nauditi. Nekako su ga nagovorili da ipak više jede, pa je dnevni obrok krute hrane povećao za dvije unce. Međutim, od toga blagog pojačanja ishrane pokvario je želudac i obolio, pa je zato zaključio da bi ga ta neumjerenost mogla otjerati prije vremena u grob. Nekako se ipak izvukao i nije umro, a kad je ozdravio, rekao je da će ubuduće živjeti u skladu s pravilima koja je sam bio sastavio; što se tiče obitelji, ona će najpametnije uraditi ako ga pusti na miru. I tako je uporni padovanski metuzalem nastavio mučiti kćerku razuma i majku svih vrlina i kreposti, a upravo zahvaljujući tome zbacio je napokon okove što su ga vezali za prah od kojeg smo svi nastali i u koji se svi ponovo pretvaramo. Od dana kada je donio ovu odluku jeo je samo dva jaja na dan, i to ne čitava nego samo bjelanca, i ne odjednom nego u dva obroka - jedno za ručak, a drugo za večeru.

Dosad smo govorili o mudrosti i razboritosti - iako, doduše, u njihovim ekstremnim oblicima, a predmetu ove knjige, koja se zove "Povijest ljudske gluposti", to ne pripada. Ali to se nipošto ne može reći za ono što ćemo sada opisati. Apostoli umjerenosti pridobili su veoma malo pristaša i sljedbenika. Ljudima nije bilo stalo do dugog života ako su ga morali plaćati tako da jedu samo kukuruzne pogačice ili bjelance od kokošjih jaja. Umjesto da prihvate tu zapravo tužnu spoznaju i jalov način života, oni su se radije povodili za jednom blistavom tlapnjom - snom o postizanju vječne mladosti. Misao da mora postojati nekakva čudesna panacea koja može nemoćne starce pretvoriti u snažne i krepke mladiće, a da se oni ničega ne moraju odreći - gotovo je oduvijek nadahnjivala ljude, od klasičnih antičkih mitova do pokusa koje je profesor Steinach vršio s majmunskim žlijezdama.

Prema tvrdnji starogrčke mitologije božica Hera ostala je vječno mlada i vječno lijepa zato što se redovito kupala u "izvoru mladosti". Stoljetna tradicija pretvorila je u nekim postavkama antičkog svijeta ovu bajku u "stvarnost", i to u jednoj legendi koja se onda čuvala sve do srednjeg vijeka. Međutim, navodnu sposobnost toga mitološkog izvora da održava vječnu mladost donekle su opovrgavale bezbrojne vanbračne ljubavne pustolovine Herina muža Zeusa, koje nas tjeraju da postavimo jedno posve umjesno pitanje. Naime, ako je Hera doista bila tako prekrasna i vječno mlada, zašto se onda njen muž upuštao u te ljubavne pustolovine.

U skandinavskoj mitologiji spominje se čudesni izvor mladosti nazvan *Jungbrunnen*, koji se, navodno, nalazio u vrtu dvorca Idune. Slikar Lucas Granach i njegove kolege naslikali su na desetke slika koje su prikazivale isti privlačni prizor: na jednoj strani slike vidi se kako ružne i otromboljene starke ulaze u vodu izvora, na drugoj strani iz njega izlaze kao lijepi mladići.

U romantičnim novelama, posvećenim viteštvu, u čuvenim srednjovjekovnim romanima također se uvelike razglaba o izvoru vječne mladosti. Kad god bi se započelo istraživanje kakvoga novog, dosad nepoznatog kontinenta, ljudi su gotovo uvijek mislili da se među blagima tih "južnih zemalja" svakako nalazi i barem jedan izvor vječne mladosti. Mnogo se razglabalo o tome gdje se nalazi. Možda u Indiji, gdje ga je nekada zaludu tražio Aleksandar Veliki? Ili možda u bjoslovnoj zemlji opata Ivana, koja se (prema mašti tadašnjih ljudi) zacijelo nalazila negdje u Aziji ili u Etiopiji? Nakon otkrića Amerike naklapanja o tome postala su specifičnija i intenzivnija, pa je tako jedan španjolski konkvistador opremio dva broda kako bi pronašao glasoviti izvor. Taj konkvistador bio je Ponce de Leon. On je znao (ili je barem mislio da zna) naziv otoka na kojem se nalazi izvor mladosti: Bimini. Okorjeli, žilavi osvajači, oguglali u bezbrojnim krvavim bitkama, zaplovili su neistraženim oceanom u potragu za tajanstvenim otokom. Na njihovu putu nije ih vodio kompas nauke nego su u svoj smioni pothvat posli potaknuti glupim čavrljanjem napola divljih urođenika. Ništa nije bilo tipičnije za mentalitet španjolskih osvajača - koji je inače bio u jednakim dijelovima sazdan od spremnosti da se prkosi smrti, muževne odlučnosti i djetinjaste lakovjernosti - nego činjenica da su kao svoju zvijezdu-vodilju izabrali fantomski mjehur od sapunice što su ga bili stvorili viteški romani i indijanske izmišljotine. Veoma je vjerojatno da su Indijanci, potaknuti razumljivom mržnjom protiv ugnjetača, potpuno svjesno pronosili lažnu glasinu o čarobnom izvoru na Biminiju, baš kao što su u isto vrijeme kljukali druge konkvistadore pričama o Eldoradu - jednostavno zato da ih jednom za uvijek skinu s vrata.

Razumije se da Ponce de Leon nije pronašao Bimini, ali je ploveći prema sjeveru otkrio nepoznatu i divnu obalu, punu cvijeća i voća, koju je stoga nazvao Florida. Neko vrijeme tragao je za izvorom vječne mladosti, a onda mu je to dojadilo, pa se vratio u domovinu - i to bolestan, stariji i iskusniji nego što je bio kad je iz nje otplovio. Neuspjeh Leonove ekspedicije razočarao je

dobru staru Evropu, koja je tako žarko žudila za bilo čime što bi starcima vratilo mladost. Malo-pomalo ljudi su shvatili da izvori vječne mladosti nisu ništa drugo nego ljekoviti vrući izvori i da se samo u pari legendi koja se s njih dizala stvorila ona veličanstvena, ali neuhvatljiva duga podmlađivanja. No, kako to često biva kad se radi o ovakvim pojavama, ljudi se nisu mogli pomiriti sa spoznajom da je njihov najljepši san ipak samo san i ništa više. U redu, izvora vječne mladosti nema, ali se ne može poreći činjenica da ima ljudi koji su se doista pomladili. Da je takvih bilo, tvrde ozbiljni učenjaci i slavni istraživači kojima se mora vjerovati.

Tu je svakako najslavniji slučaj onaj kojeg je junakinja bila nadstojnica samostana u Monviedru i o kojem je izvještaj napisao i objavio Velascus de Tarento. Ova pobožna djeвица bila je smireno dočekala svoj stoti rođendan, a onda se odjednom dogodilo čudo: narasli su joj novi zubi, njenu rijetku si-jeđu kosu zamijenili su bujni crni pramenovi, a smežurana staričina put pretvorila se u ružičastu boju glatkog lica mlade djevojke. Međutim, pobožno staroj gospođi nije se ni najmanje dopala ova šala prirode. U najmanju ruku bilo joj je neugodno - i to naročito zbog toga što je glasina o njenoj čudesnoj preobrazbi privlačila svakog dana gomile svijeta.

Sličnih je izvještaja bilo i iz drugih "zatvorenih zajednica", i to iz takvih koje su služile suprotnoj svrsi nego su samostani. Paul Lucas, francuski putopisac i stručnjak za antikvitete, inače ljubimac Ljudevita XIV, došao je jednom u Carigrad na putu po Orijentu. U svojoj knjizi *Voyage dans la Turquie* (Pariz, 1713.) opisao je što se dogodilo kad je sultanova žena-ljubimica teško oboljela. Budući da se pretpostavljalo da francuski posjetilac poznaje medicinu- naposljetku, ako ćemo pravo, u Carigrad ga je pratio glas da je *savant* - sultan je poslao po njega i zamolio ga da pregleda tu ženu, pa se tako našem Francuzu pružila zaista jedinstvena prilika da uđe u najtajnije odaje harema. U trenutku kad je ulazio u sobu u kojoj je ležala bolesna sultanija, izašle su dvije dražesne djevojke. "To su odaliske", objasnio mu je eunuh koji ga je vodio. "Sultan ih je izabrao da njeguju njegovu ženu." Francuz je bio zapanjen. "Ali kako je sultanu moglo pasti na pamet da taj posao povjeri tako mladim i neiskusnim djevojkama?" Eunuh je prasnuo u smijeh. "One baš i nisu mlade", odgovorio je. "Znate, svakoj je više od sedamdeset godina." Razumije se da je to probudilo Lucasovu radoznalost, pa je tako saznao da sve sultanove odali-

ske redovito piju čaj od neke trave i zato ostaju mlade, odnosno ne stare. Da ga po povratku u Pariz ne bi stale opsjedati tamošnje dame, oprezni putnik dodao je odmah da se ta trava uzgaja i raste samo u vrtu sultanova harema u Carigradu i da služi isključivo haremskim ljepoticama.

Međutim nijedna priča o "čudesnom pomlađivanju" ne može se ni izdaleka usporediti s pričom o nekom Hindusu koji je, tobože, doživio 370 godina. Njegov bajoslovan život opisao je Lopez de Castanheda, portugalski dvorski povjesničar. Taj izvanredni čovjek (ne Castanheda nego onaj Hindus) doživio je divljenja vrijednu starost ne kao starac nego kao zreo muškarac pun mladenačke snage i poleta, s gustom crnom kosom na glavi - a sve je to postigao samo zato što se u toku svoga dugog života pomladio ne samo jedanput nego četiri puta. On se mudro služio neiscrpnim izvorima mladosti, pa se zato, među ostalim, neprestano ženio i rastavljaio od svojih žena, a kad bi mu neka umrla, on bi odmah uzeo novu. Na taj je način skupio u svom životu sedam stotina žena, koje su se redale jedna za drugom. Budući da je ovu priču iznio jedan dvorski povjesničar, uopće nije dolazilo u obzir da se posumnja u njenu istinitost i autentičnost.

Čudo pomlađivanja zapazili su nekadašnji učenjaci i u životinjskom svijetu - odnosno u to su, točnije rečeno, vjerovali milijuni ljudi. Kad orao ostarjao, on se pomoću jarkih sunčanih zraka oslobodi svoga olinjalog perja i ono otpadne, a mjesto njega naraste novo perje, pa orao živi još sto godina. Isto tako smatralo se opće poznatom činjenicom da se i jelenima s vremena na vrijeme vraća mladost. Prema tome, ako je tako u životinjskom svijetu - tvrdili su oni što su snivali na javi - onda nema biološke zapreke da se i ljudi ne pomlađuju. Jedino treba pronaći kakav postupak koji će ostarjelom, ishlapjelom, oronulom ljudskom tijelu vratiti mladenačku krepkost. Drugim riječima, treba pronaći čarobni napitak koji će imati takvo djelovanje. No, je li to moguće. Možda takav napitak čak već postoji? Na ova pitanja alkemičari su odgovarali otresitim "Da"! Tajanstvena tinktura, za kojom su učeni alkemičari tragali tisuću godina, nosila je mnoge nazive. Katkada se zvala *veliki magisterium*, ili *materia prima*, ili *eliksir života* - a bila je poznata i pod nazivima "kamen mudraca" ili "filozofski kamen". To je bila (odnosno trebalo je da bude) neka magična tvar s veoma snažnim djelovanjem, sposobna ne samo da obične kovine pretvara u zlato nego i da liječi sve bolesti i da, osim

toga, produžuje ljudski život. Zapravo, sve u svemu, trebala je da daje čovjeku vječnu mladost i pravu besmrtnost. Naravno, to je mogla pružiti samo onome sretnom smrtniku kojem bi pošlo za rukom da ovaj divni balzam života proizvede u svojim alkemičarskim retortama i alambicima.

Sada se postavlja pitanje je li to nekom doista pošlo za rukom? Silna i bučna rječitost alkemičara pretvarala bi se u tiho šaputanje kad god bi im netko postavio ovo ključno pitanje. Da, odgovarali su oni, nema sumnje da je bilo ljudi koji su uspjeli razbiti pečate što su čuvali ovu hermetički zatvorenu i ljubomorno skrivanu tajnu prirode ali ti rijetki pojedinci nisu htjeli prekršiti božje zakone i zahtjeve prirode, pa su radije odnijeli svoju veliku tajnu u grob nego da je nekom odaju. Ova je tvrdnja bila izricana s tako velikom sigurnošću i tako odlučno da ja zapravo nemam hrabrosti da joj se suprotstavim. Umjesto toga uradit ću jedino što mi preostaje. To jest, pregledat ću i pretražiti čitavu alkemičarsku literaturu i pokušati pronaći nekog tko je otkrio eliksir života i poslužio se njime u vlastitu korist. Dakle, nakon silnog traganja pronašao sam tri kandidata: Artephiusa, Nicolasa Flanela i grofa Sain-Germaina. Artephius je bio glasoviti alkemičar. Živio je u XII stoljeću. Njegova su se djela zacijelo veoma cijenila, o čemu nam, među ostalim svjedoči i činjenica da su se njegovi rukopisi sačuvali nekoliko stoljeća i da su onda, u početku XVII stoljeća, bili čak objavljeni u obliku knjiga. Jedna od tih knjiga, *De vita propaganda*, bavi se upravo pitanjem umjetnog produžavanja života. Da bi čitaocima dao na znanje kako zna što govori autor ove knjige u predgovoru je skromno spomenuo da ju je napisao kad mu je bilo 1025 godina, a ako pođemo od poznate činjenice da svatko sam najbolje zna koliko je star, treba da ovu tvrdnju uzmemo kao istinitu. U svakom slučaju, sudeći po onom što je napisao Pico della Mirandola, upravo tako su je prihvaćali mnogi učeni ljudi, a neki su otišli i dalje, pa su tvrdili kako je zapravo pravi autor ove knjige bio Apolonije iz Tijane, veliki čarobnjak iz prvog stoljeća naše ere, koji je dočekao dvanaesto stoljeće i u njemu živio kao "Artephius", i to upravo zahvaljujući tome što je otkrio "kamen mudraca". Učenjaci koji su sudjelovali u raspi o ovom slučaju raspredali su o svemu i svačemu i uzeli su u obzir sve mogućnosti osim jedne: da je možda neki njihov kolega, čovjek pomalo pakostan i sklon šali, sve to lijepo izmislio kako bi im se narugao, i da su onda na tu njegovu neslanu šalu spremno nasjeli njihovi mozgovi oammljeni alkemičarskom groznicom.

Nicolas Flanel živio je u XIV stoljeću u Parizu. Tradicija ga je odjenula u prekrasan blistav plašt satkan od legendi, pa se tako za njega tvrdilo da je u mladosti kupio za samo nekoliko franaka neku knjigu koja nije bila napisana na papiru nego na kori drveta, a bila je sva ispunjena tajanstvenim simbolima i slikama. Kad je Flanel shvatio da to ne može dešifrirati, otišao je na hodočašće u svetište Santijago de Compostella. Dok se odande vraćao kući, slučajno se upoznao s nekim židovskim liječnikom, koji mu je dao ključ pomoću kojeg će riješiti veliku zagonetku što ga je mučila. I tako je Flanel, vrativši se u Pariz, odgonetnuo tekst knjige i na taj način otkrio upute koje je sadržavala, a onda se odmah bacio na posao i stao pretvarati živu u zlato. Na taj način proizveo je golemu količinu zlata koja je vrijedila nekoliko milijuna tadašnjih franaka, ali je onda čitavo to bajoslovno bogatstvo razdjelio u razne dobrotvorne svrhe. Budući da je u to vrijeme neki bogati pariski građanin koji se zvao Nicolas Flanel zaista osnovao nekoliko dobrotvornih zaklada, mašta srednjovjekovnih ljudi, koja je poput lovačkog psa neprestano njuškala za čudima, pobrkala je ličnost ovog trgovca s istoimenim alkemičarom, i zato vjerovala svemu što se o njemu govorkalo.

Jedan od onih koji su posebno revno u sve to vjerovali otišao je tako daleko da je, mnogo godina nakon smrti trgovca Flanela, kupio njegovu kuću u Ulici Marivaux broj 16, a onda je srušio do temelja, jer je vjerovao da će u nekome njenome tajnom skrovištu pronaći onu čudesnu knjigu. O Flanelu postoji bogata literatura, koja sadrži i mnoge druge njegove "tajne", ali one pripadaju povijesti alkemije a ne predmetu kojem je posvećena ova knjiga, to jest povijesti gluposti. Zato će biti dovoljno da ovdje naznačimo samo to da se za Flanela vjerovalo da je otkrio tajnu eliksira života, pa on uopće nije umro nego se pobrinuo da mjesto njega bude pokopana velika drvena lutka, a sam je sa ženom otputovao na Orijent. Tri stotine godina nakon toga ovaj sretni bračni par bio je još živ i zdrav. O tome je svoje suvremenike najozbiljnije obavijestio jedan francuski putnik: "U Maloj Aziji upoznao sam se sa silno obrazovanim dervišem koji je veliki poklonik tajnih nauka. On mi je svašta pričao, pa sam tako od njega čuo i to da veliki majstor ovih nauka može produžiti ljudski život čak za tisuću godina. Kada mi je on to rekao, ja sam mu spomenuo Flanela, kazavši da je on, doduše, otkrio kamen filozofa, ali je ipak umro kao svi obični smrtnici. Derviš je prasnuo u smijeh i rekao da nemam pravo. Flanel i njegova žena još su živi i čak su njegovi dobri prijatelji,

tako dobri da su jednom proveli s njim nekoliko godina u Indiji... Ovaj mi je derviš ispričao i razne druge podatke o Flanelu, ali ih ovdje neću iznositi, jer sam odlučio objaviti samo one koji djeluju vjerodostojno."

Knjiga u kojoj se nalazi ovaj zagonetni izvještaj zove se *Voyage dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedonie et l'Afrique* (Pariz, 1712.), a bila je posvećena kralju Ljudevitu XIV. Njen autor nije nitko drugi nego onaj isti Paul Lucas koji je opisao što je doživio u sultanovu haremu u Carigradu, gdje mu se bila pružila prilika da vidi "mlade" djevojke od sedamdeset godina pomlađene tajanstvenom travom iz haremskog vrta. Prema tome, radi se o svjedoku u kojega možemo imati potpuno povjerenje. Bit će dovoljno da ovdje spomenemo samo neke podatke o pustolovnom životu grofa Saint-Germaina. Bio je intimni miljenik kralja Ljudevita XIV, živio je vrlo raskošno a da nitko nije znao odakle mu novac, razmahivao se rukama punim prstenja s najdivnijim dijamantima koje je navodno sam proizvodio, poznavao je tajne Rosenkreuzera - i tako dalje. Nitko nije znao ništa pouzdano o njegovu porijeklu. Neki su ljudi tvrdili da ga je rodila neka španjolska princeza, drugi su pak govorili da mu je otac bio neki portugalski židov. Potkraj Saint-Germainova života pojavila se još jedna tvrdnja o njegovu porijeklu: držalo se da se rodio kao vanbračni sin Ferencza Rakoczija II, mađarskog kneza i vođe jedne duge pobune protiv Habsburgovaca. Još 1912. godine jedna vrlo revna engleska dama gđa Cooper-Oakley, upinjala se da dokaže istinitost ove smiješne i neodržive priče. Razumije se da su sve te silne tajne raspalile maštu grofovih suvremenika, i da je to omogućilo da se o njemu stvaraju još čudesnije legende, pa se tako, na primjer, počelo govoriti da on poznaje tajnu eliksira života i da je zato besmrtn. A kad se jednom ta glasina prosirila, našlo se, naravno, nekoliko starih dama koje su se zaklinjale da su njihove bake dobro poznavale grofa i da je on njima, njihovim bakama, u vrijeme dok su bile još mlade izgledao isto tako mlad kao što sada izgleda. Sam Saint-Germain nije nikada o tome otvoreno govorio, to jest nikada nije tvrdio da je besmrtn, ali je posredno davao na znanje da je sve to ipak istina, pa su zato njegovi suvremenici zaključili da je on star najmanje nekoliko stoljeća. Grof je bio sjajan kozer i znao je izvanredno živo opisivati davne događaje baš kao da ih je sam vidio ili u njima sudjelovao. Dok bi o tome pričao, često bi se "zabunio" odnosno napravio posve hotimični *lapsus linguae*. Tako je jednom zgodom, dok je pričao o nekoj epizodi iz života kralja Henrika IV, rekao: "...A onda

se kralj sa smiješkom na licu obratio meni... to jest... ovaj... obratio se vojvodi X-u..." Pariško aristokratsko društvo vjerovalo je u Saint-Gemainovu besmrtnost baš kao što je prije toga vjerovalo da je Flanel besmrtnan. Tome se ne treba čuditi, jer ako je to društvo moglo vjerovati u postojanje eliksira života, nije bilo nikakva razloga da ne vjeruje u posljedice njegova djelovanja. I tako su po pariškim salonima dame povjerljivo šaputale jedna drugoj da je grof prisustvovao koncilu u Nikeji, da se upoznao sa Spasiteljem i da je nekoliko puta bio pozvan na gozbu kod Poncija Pilata. Neki su šaljivci o svemu tome razmislili i onda zaključili, kad je već društvo tako glupo, kako ne bi bilo na odmet da se ta silna kolektivna glupost iskoristi, pa se tako dogodilo da se neki pustolov s otmjenim i uglađenim ponašanjem, izvjesni Gauve, počeo predstavljati kao grof Saint Germain. Lažni grof izvrsno je igrao svoju ulogu. Pričao je o raznim događajima i pustolovinama koje je vidio ili doživio još prije gotovo dvije tisuće godina, a onda ga je njegovo vlastito laganje tako zagrijalo da je potanko opisao unutrašnjost dvora Poncija Pilata, kućanstvo Svete obitelji i svoje veliko prijateljstvo sa sv. Anom, što mu je omogućilo da joj mnogo kasnije napravi veliku uslugu. Naime, upravo na temelju podataka koje je on bio iznio, Anu je koncil u Nikeji proglasio sveticom. Kad su pravom Saint-Germainu ispričali ove ludorije, koje su zapravo bile neka vrsta svetogrđa, on je slegnuo ramenima. "Ako pariške budale vjeruju u tako glupe izmišljotine, neka im bude", rekao je, "pogotovu ako se tome vesele. Ja o sebi mogu reći samo to da sam stariji nego što bi se to moglo zaključiti po mome mladenačkom izgledu." Ova "patka" nije ostala u Parizu nego je preletjela preko La Manchea i tako se našla na stupcima lista *London Cronicle*. U broju od 3. lipnja 1760. taj ugledni i cijenjeni list objavio je, naime, velik članak u povodu grofova dolaska u London. U jednom odlomku opisuje se incident dostojan divljenja i čuđenja koji je bio u neposrednoj vezi upravo s grofovima eliksirom života. Taj se incident sačuvao u obliku anegdote do današnjih dana, pa se i dan-danas povremeno o njemu piše, ali se mora spomenuti da se tokom stoljeća tako otrcao da danas ne uzbuđuje gotovo nikog. No, u XVIII stoljeću taj se događaj uzimao tako ozbiljno da ga je velika *Larousseova Enciklopedija* preuzela kao sjajan primjer ljudske gluposti i objavila doslovni prijevod čitavoga novinskog članka o njemu. (Tom 14, str. 70)

U nešto skraćenoj verziji taj članak glasi ovako: "Neka vojvotkinja kraljevske krvi zamolila je grofa da joj da nekoliko kapi tekućine za pomlađi-

vanje. Ona je naime, imala tako visok rang, pa on nije nipošto mogao odbiti njen zahtjev, te joj je dao malu bočicu ispunjenu nekom tekućinom i rekao joj da mora popiti po deset kapi te tekućine jedanput na mjesec, i to uvijek u vrijeme ustapa. Vojvotkinja je odlučila da o tome neće kazati ni riječi svojoj staroj služavki Radegondi. Rekla joj je samo da se radi o lijeku protiv žgaravice, a onda joj je naredila da ga spremi u ormar za lijekove. Te večeri vojvotkinja je otišla na neki ples. Dok je ona tako izbivala iz kuće, stara se Radegonda prešla i odjednom osjetila silnu žgaravicu. Ne mogavši izdržati, uzela je onu bočicu i iskapila je do dna. Kad se u zoru vojvotkinja vratila s plesa, zatekla je u svojoj ložnici nepoznatu djevojčicu od osam godina. Bila je to Radegonda..." Ova anegdota objavljena je u desetak različitih oblika i verzija u barem stotinjak zemalja. Ako ništa drugo, to nam pokazuje kako su žilavi i kako su otporni snovi na javi.

Cagliostro obično ne ubrajaju među alkemičare iako je on o sebi proširio glasinu da poznaje tajnu eliksira života. Stvar je u tome da on do te tajne nije bio došao kao alkemičar nego kao *Veliki Cophta*, to jest vođa, poglavar jedne upadljivo glupe masonske lože, koja je oponašala i izvršavala rituale "drevnog Egipta", okrunjene smušenom mistikom. No, iako je njena djelatnost bila posve budalasta, ova je loža u XVII stoljeću lako pridobivala članove u Parizu, gradu koji je tada bio sjajno lovište pustolova i varalica. Cagliostro je svojim pristašama i sljedbenicima obećavao dvostruko pomlađivanje, to jest moralno i fizičko. Doduše, moralno pomlađivanje nije baš osobito privlačilo Parižane, jer su oni smatrali da su ionako dovoljno moralni, ali su na preporađanje tijela gledali posve drugim očima. Sam Veliki Cophta nije objavio pojedinosti ovog postupka pomlađivanja. Maštu pariškoga visokog društva uzbudila je jedna anonimna brošura o kojoj se samo govorkalo da je njen autor Cagliostro. Našlov je brošure glasio *Secret de la regeneration au Perfection Physique par laquelle on peut arriver a la spiritualite de 5557 ans*. Evo što se tu nalaže: "Povucite se na ladanje u društvu kakvoga vjernog prijatelja i ondje držite trideset i dva dana strogu dijetu. U ta trideset i dva dana pročišćavajte od vremena do vremena krv blagom upotrebom pijavica. Trideset i drugog dana legnite u krevet i progutajte toliko *materiae primae* koliko možete dohvatiti s tri prsta. (Naravno tajna sastava *materiae primae* bila je poznata samo Velikom meštru, tj. Cagliostriu.) Nakon uzimanja ove doze *materiae primae* tri ćete dana ležati u nesvijesti, ali vas to ne treba uznemiriti. Četvrtog

dana uzmite još jednu malu dozu. Od nje ćete dobiti jaku groznicu, a doći će i do raznih drugih posljedica, pa će vam na primjer otpasti kosa, ispasti zubi i ogulit će vam se koža. Trideset i šestog dana uzmite treću dozu. Od nje ćete pasti u duboki san i probudit ćete se tek trideset devetog dana. U međuvremenu će vam kosa i zubi opet narasti, a i koža će vam se obnoviti. Trideset devetog dana valja popiti točno deset kapi *materiae primae*, i to u časi vina, a onda uzeti mlaćnu kupelj. Četrdesetog dana probudit ćete se pedeset godina mladi."

Velika prednost ove terapije bila je u tome što se ona mogla ponavljati sva kih pedeset godina, i to uvijek s istim rezultatom. Terapija je imala i jedan mali nedostatak. Naime, nije se mogla ponavljati *ad infinitum* (u beskonačnost), jer nije djelovala kod ljudi starijih od 5557 godina! Unatoč ovome tužnom nedostatku *materiae primae*, "Veliki Cophta" morao se vraški truditi da zadovolji potražnju za njom. Neko vrijeme sve je bilo u redu, ali se on onda, na žalost, upetljao u čuvenu ili zloglasnu (kako god hoćete) "Aferu kraljičine ogrlice", u jedan veliki skandal koji će poslužiti kao građa mnogim piscima od Dumasa do Carlylea, pa mu nije preostalo ništa drugo nego da napusti Pariz, Francusku, svoju Egipatsku ložu i ishlapjele i smežurane žive mumije koje su čeznule za tim da se pomlade. Jedna "čudesna" alkemičarska tvar zvala se *alcaest*. Flamanski liječnik i kemičar Van Helmont, koji je izmislio riječ "gas", neumorno joj je pjevao prave hvalospjeve. Vjerovalo se, naime, da *alcaest* može otopiti i rastvoriti svaku tvar: kovine, drvo, staklo, dijamante, kame-nje, biljke, meso, kosti. Njen učinak na svaku materiju bio je, što se toga tiče, potpun, onako potpun kao što je to djelovanje proljetnog sunca na snijeg. Van Helmont tvrdio je da je otkrio tu čudesnu supstanciju i opisao je svako-jake pokuse koje je njome izvršio. Tako je, na primjer, jednom zgodom stavio komad drva i komad ugljena u staklenu posudu, a onda tome dodao *alcaest*: tri dana poslije toga drvo i ugljen bili su potpuno rastvoreni i pretvorili su se u neku tekuću tvar koja je bila nalik na mlijeko. Oko ovog pokusa isplela se bogata literatura "znanstvenih" radova. Učenjaci koji su ih napisali uvelike su o tome raspredali i iznosili ovakve teorije, sve do dana kada je taj divni mjehur od sapunice uništio Johann Kunckel, drugi alkemičar, čovjek koji se inače bio proslavio time što je proizveo neku novu vrstu stakla i nov postupak za dobivanje fosfora. Kunckel je uništio Van Helmontov mjehur od sapunice na taj način što je postavio jedno zapravo vrlo jednostavno i umjesno pitanje.

Ako je točno da *alcaest* rastvara svaku tvar, kako to da nije rastvorio stijenke one staklene posude u kojoj je bio izvršen Van Helmontov razvikani pokus? Odmah poslije toga ova je panacea nestala iz alkemičarskog kataloga.

U knjižnici grofa Sandora Apponyija našao sam malu knjižicu koja je pravi bibliografski raritet. Objavljena je u Parizu 1716. godine, a izdao ju je nakladnik Longueville-Harcourt. Zove se *Histoire des personnes qui ant vecu plus d'un siecle, et celles qui ant rajeuni, avec le secret du rajeunis sement, tire d'Arnauld de Villeneuve*. Njen autor, Arnaldus Villanovanus (Arnauld de Villeneuve) skupio je krasnu zbirku ljudi koji su doživjeli najmanje sto godina, i u nju uvrstio i one pojedince koji su se bili podvrgnuli kuri pomlađivanja i tako doživjeli metuzalemsku dob. Među njima nalazimo i naše stare znance, nadstojnicu samostana u Monviedru i Hindusa starog 370 godina. Međutim, ti zapravo olinjali likovi manje nas zanimaju nego studija koja ih spominje. Tko je zapravo bio Arnaldus Villanovanus? Jedan od najslavnijih *savanta* četrnaestog stoljeća: glasoviti liječnik, astronom i alkemičar, čovjek s glavom napunjenom do vrha golemim znanjem; dvorski liječnik papa, Bonifacija VIII i Klementa V. Studija koju je objavio Longueville-Harcourt ne nalazi se među tiskanim djelima Arnaldusa. Odnosno, nema je među djelima koja su bila objavljena za vrijeme autorova života. Francuski nakladnik tvrdi da se sačuvala samo u rukopisu, da se njenoga latinskog teksta domogao neki *abbe* Vallemont ida ga je on onda dao Longueville-Hercourt. Ovdje uopće nije važno da li je ovo djelo originalno ili nije, važno je da ono sjajno odražava smušeni duh četrnaestog stoljeća. Postupak koji se opisuje u ovoj knjizi savršen je primjer skolastičke logike. Naime, zaključivanje je savršeno, svaki zaključak savršeno i nepobitno proizlazi iz onog koji mu prethodi, ali je temeljna misao od koje sve polazi - pogrešna. Ovo bi se djelo moglo usporediti s piramidom okrenutom naglavce, kojoj su kao građevni elementi poslužile zasade srednjovjekovne medicine. Osnovna postavka i kamen-temeljac čitave ove teorije zapravo je posve jednostavna. Minerali, biljke i životinje sadrže snažne elemente, počela, što im služe za borbu protiv najrazličitijih bolesti, zapravo za borbu protiv svake bolesti. Iz toga logički proizlazi zaključak da je dovoljno proizvesti destilacijom bit (tj. aktivni sastojak, kako bismo danas rekli) najjačih lijekova da bi se tako dobila terapija koja bi mogla poslužiti onim pacijentima koji se žele pomladiti. Kako bi se to postiglo? Kako bi izgledala takva terapija? Ona bi se sastojala u tome što bi se pacijentu davala

univerzalna panaceja za sve bolesti, panaceja u kojoj bi pojedini sastojci bili kako treba dozirani. Ako bi se onda pacijent ili pacijentica, odnosno njihov liječnik strogo pridržavali pravila ove terapije, konačni ishod mogao bi biti samo jedan: njihovo pomlađivanje.

Što treba uraditi? U prvom redu nabaviti stanovitu količinu orijentalnog šafrana, listova grma crvenih ruža, malo sandalovine, malo korijenja aloje i malo ambre. Sve se to mora samljeti ili zdrobiti u sitnu prašinu, a onda pomiješati s voskom i nekim eteričnim uljima. Tako će se dobiti jedna mast, koja se onda mora pomiješati sa sadrom. Konačni proizvod mora se svake večeri prije spavanja stavljati na grudni koš, i to točno iznad srca. Mora se naravno držati i dijeta, a njeno trajanje ovisi o čudi pacijenta. Ona iznosi najmanje šesnaest dana, a najviše trideset. Dijeta je jednostavna, ali se ne može reći da nije krepka: pacijent treba da svakog dana pojede po jednu kuhanu kokoš. Naravno, ne bilo kakvu i bilo koju kokoš nego posve određenu: takvu koja se dva mjeseca kljukala posebnom hranom. Ta kokošja hrana bila je prilično čudna, što se svakako mora priznati. Naime, u ta dva mjeseca kokoš se morala hraniti samo viperama. (s tim u vezi moramo vas svakako podsjetiti na činjenicu da je u Evropi stoljećima vladala prava viperomanija). Otrovnim su se zmijama pridavale kojekakve čudesne moći u medicini a naročito veliku popularnost uživao je jedan melem zvan *terijak*, koji se dobivao baš od tih zmija i prodavao u obliku malih okruglih kolačića što su se zvali *trochisti*. Odatle potječe riječ *trochist* iz koje je onda nastala engleska riječ *druggist*, a znači "apotekar". Razumije se da kokoši nisu same hvatale i ključale ljutice kao da su gliste. Trebalo je primijeniti stanovite postupke kako bi se kokoši natjerale da jedu zmije. Ljudi bi uhvatili zmiju, oderali joj kozu i odsjekli rep i glavu, onda bi ono što bi ostalo od njezina tijela isprali u kvasini, dobro posolili i sasjekli na sitne komadiće, koje bi zatim samljeli. Ovo vrlo "ukusno" mljeveno meso stavljalo bi se onda u jedan sud gdje bi mu se dodali u jednakim količinama ružmarin, anis i kopar. Svemu tome dodalo bi se i pola funte (četvrt kilograma) sjemenki kumina, a nakon toga trebalo je posudu napuniti do vrha čistom vodom i staviti na laganu vatru da sve dobro prokuha. Kad bi se sva voda isparila, onom što bi ostalo u posudi dodala bi se povećana količina čistog žita, a onda bi se to opet prelilo vodom. Sve se potom kuhalo i to dok zrnje žita ne bi potpuno upilo vrijedne sastojke sadržane u mesu vipera, jer upravo se to i htjelo postići. Hrana za kokoši tako je naposljetku bila spremna

za upotrebu. Sada je još samo trebalo onu smjesu prstima uvaljati u male kuglice, koje bi se onda bacile kokošima da ih pozoblju. Za vrijeme čitave kure pacijent je smio u toku jednog dana pojesti samo dva obroka kuhanog kokošjeg mesa i malo kruha. Kad bi dijeta bila završena, onda bi morao neko vrijeme postiti da mu se isprazni želudac, a onda se morao, prazna želuca dvanaest puta zaredom okupati u vodi koja je bila namirisana određenim travama. Ne može se tvrditi da ovoj koncepciji nedostaje logika i da je što se toga tiče nerazumna. Budući da pacijenta ne možete hraniti zmijama, uredite da ljekovito djelovanje njihova mesa prijeđe u zrnje žita i odatle u meso kokoši, koja se hrani tim žitom dva mjeseca, a tek poslije toga uđe u organizam pacijenta koji se želi pomladiti.

Dosad je sve išlo u redu. Ali mi još nismo spomenuli *piece de resistance* ("glavni štos") čitave kure, a to je bila čudesna esencija koja je imala zadaću da u valjano pripremljenom tijelu pacijenta (tj. pripremljenom pomoću one zmijske dijete i pomoću onog obloga što se stavljao iznad srca) zapodjene borbu protiv toksičnih procesa starenja, borba koja će završiti trijumfalnom pobjedom, odnosno vraćanjem mladosti. Kao nasljednici antičkih grčkih i arapskih liječnika, srednjovjekovni su liječnici neizmjereno cijenili kojekakva praznovjerja o tobožnjem djelovanju nekih fantastičnih i skupih supstancija. Oni su vjerovali u ljekovito djelovanje dragog kamenja, vjerovali su u ljekovito djelovanje bisera, koralja, hipopotomovih kljova, slonove kosti, srca jelena i tako dalje. Villanovanus je skupio one od tih supstancija koje su slovile da imaju najjače djelovanje, a onda je, polazeći od njih, stvorio recept kojem je djelovanje moralo biti neodoljivo. Ovdje neću spominjati omjere u kojima su morali biti zastupljeni pojedini sastojci, jer držim da nema velikih izgleda da bi bilo koji čitalac pokušao napraviti ovu smjesu i onda se pomoću nje pomladiti. Evo što je sve ulazilo u sastav ovog "preparata":

Zlato	Korijenje aloje
Sandalovina	Biseri
Safiri	Hijacinti
Smaragdi Rubini	Topazi
Bijeli koralj	Crveni koralj
Srca jelena	Ambr
Mošus	Strugotine slonove kosti

Svi ti neobično vrijedni i često vrlo skupi sastojci morali su se samljjeti u sitnu prašinu, pomiješati s ružmarinovim uljem i sokom od limuna, a onda zasladiti s malo šećera. Nakon svake od onih dvanaest kupelji moralo se uzeti pola žlice ovog preparata. Rezultati ove kure pomlađivanja pojavljivali su se veoma brzo, pa je tada smežurana zima starosti ustupila mjesto proljetnom pupanju mladosti. Ova se kura morala ponoviti svakih sedam godina, a svatko tko ju je uredno provodio, neprestano se pomlađivao i zapravo ostajao vječno mlad. Možda će se među čitaocima naći nevjerni Toma, koji će lukavo i podmuklo zapitati, zašto veliki alkemičar nije na sebi upotrijebio svoj eliksir mladosti i doživio naše stoljeće da nam služi kao živi dokaz veličine srednjovjekovne medicine. Odgovor na ovo pitanje posve je jednostavan. Naime, Arnaldus Villanovanus to bi zacijelo bio uradio da mu se pružila prilika za to, ali mu se ona, na žalost, nije pružila. Brod kojim je plovio sa Sicilije u Genovu potonuo je u oluji i naš se Arnaldus utopio.

* * *

Sredinom XVII stoljeća čitav Pariz uzbudila je nova ideja o pomlađivanju. Zašto da se traga za izvorom vječne mladosti u nekakvom Biminiju, otoku za koji se čak ne zna gdje se uopće nalazi, pa čak i da li uopće postoji, kad se taj izvor može naći usred Pariza?! Krv, ta tekućina koja živa bića održava na životu, može se naći svagdje. Ona je tu, nadohvat ruke, u žilama mladih, i odatle je možemo slobodno crpsti za dobrobit starih i ishlapjelih, i to bez ikakve grižnje savjesti, jer mladi je imaju tako mnogo da i ne osjete ako im se uzme stanovita količina. Prvi čovjek kojem je pala na urn pomisao da pomlađuje pomoću transfuzije krvi bio je Robert Desgabets. Doduše, on je tu ideju obradio samo teoretski, ali nakon samo nekoliko godina engleski liječnik i fiziolog Richard Lowers izvršio je prvu uspjelu transfuziju s jednog psa na drugog. Vijest o tome tako je ohrabrila Jean Baptista Desnisa, dvorskog liječnika Ljudevita XIV, da je predložio da se taj smioni pokus izvrši i na ljudima. U usporedbi sa sjajnim dostignućima današnje medicine bio je to uclarc u slijepo. Naravno, konačni cilj bilo je pomlađivanje. Mislilo se da bi se to kod starih ljudi moglo postići tako da se ispusti njihova stara krv i nadomjesti mladom. Pariške dame koje nikako nisu htjele ostarjeti čekale su ovaj veliki pokus s izvanrednim uzbuđenjem. Za pokusnog kunića ponudio se neki bolesni i slabokrvni radnik, rekavši da upravo ništa ne riskira jer

ionako nema što izgubiti. Dr. Denis prvo je izvršio transfuziju krvi janjeta u njegov krvotok, i dogodilo se čudo: bilo je očito da je bolesnik ojačao. I druga transfuzija bila je vrlo uspješna. Ohrabren time, doktor Denis već se spremio uvelike da otvori kliniku u kojoj bi se "obnavljala krv", kad se dogodilo nešto prilično nezgodno. Treći je pacijent umro, valjda zbog nepodudaranja krvnih grupa. Njegova se udovica obratila sudu tražeći visoku odštetu i dobila je parnicu. Ova sudska presuda imala je još jedno pravno značenje: njome su zapravo bili praktički zabranjeni svi takvi pokusi. Tako je neslavno propao još jedan san na javi. Međutim, smrtnici koji su se tresli od studeni života, a pri tome se sjećali proljeća svoje mladosti, nisu se mogli pomiriti s činjenicom da treba prirodi prepustiti da radi svoje. Zato su počeli rovati po Bibliji, pa su tako odatle iščeprkali jedan događaj iz života kralja Davida, što ga opisuje *Prva knjiga o Kraljevima*: "Kralj David bijaše ostario i odmakao u godinama; premda ga pokrivaču mnogim pokrivačima, nije se mogao ogrijati. Tada mu rekoše njegove slugе: 'Trebalo bi potražiti za gospodara mladu djevicu, koja bi dvorila kralja i služila mu: kad bude spavala na njegovu krilu, to će ugrijati kralja gospodara.' Potražiše, dakle, lijepu djevojku po svoj zemlji izraelskoj; i nađoše Abisagu Sunamku te je dovedoše kralju. Djevojka je bila izvanredno lijepa; njegovala je kralja i služila mu, ali je on ne upozna."

U biblijskom tekstu ne spominje se pomlađivanje. Vjerojatno se njime htjelo reći da se kralj radovao pogledu na lijepu mladu djevojku koja je samo njega služila, a veoma je vjerojatno i to da je, u skladu s nekim prastarim medicinskim praznovjerjem, Abisaga služila starom kralju kao termofor. Međutim, ovaj zapravo bezazleni tekst - i to pogotovu riječi "ali je on ne upozna" - izazvao je velike nade u srcima starih, ishlapjelih i od mnogih godina onemoćalih, pa je ta biblijska legenda o Abisagi Sunamki izazvala rađanje jedne pomodarije koja se zvala "sunamatizam". Ta se pomodna ludorija našla na vrhuncu popularnosti u Parizu u XVIII stoljeću, dakle, upravo u vrijeme kad, je na vrhuncu bio i nemoral, odnosno kad se moral srozao do dna - u vrijeme kada su oronuli i onemoćali kavaliri bili spremni uraditi sve samo da bi ponovno stekli izgublenu muževnost.

Najpodrobniji opis ove pomodne ludosti dao je Retif de la Bretonne, čovjek veoma neobičan, od kojega su bile čudnije samo knjige koje je na-

pisao, knjige iz kojih saznajemo sve o geografiji, fiziologiji i etici tadašnjih pariških noći, pa ondje nalazimo i podatke o živim "termoforima", kojima je Parižane opskrbljivala neka Madame Janus, koja je u svom "institutu" držala četrdeset iskusnih i dobro izučениh djevojaka. Cijena jedne kure iznosila je osamnaest franaka; od toga bi djevojka dobila šest franaka, a Madame Janus dvanaest. Kompletna terapija trajala je dvadeset i četiri dana - točnije, dvadeset i četiri noći. Svaku mušteriju grijale su u isto vrijeme po dvije djevojke, a takva se "ekipa" kod svake mušterije mijenjala svakih osam dana. Kao veoma savjesna žena, Madame Janus vodila je računa o svemu, pa čak i o tome da u svakoj ekipi jedna djevojka bude plavuša a druga crnomanjasta. Ovom poslovnom pothvatu nije mogao prigovoriti čak ni najzadrtiji moralist, jer su u njemu sudjelovale samo djevojke s potpuno čistom reputacijom i zajamčene djevice. Naime, "opća teorija" iz koje se sve to izvodilo zahtijevala je da služe samo djevice s potpuno čistom prošlošću, i to ne zbog nekih moralnih obzira nego zbog posve praktičnih okolnosti: one djevojke koje ne bi posjedovale te vrline mogle su mušteriji-pacijentu nanijeti više štete nego koristi. Da bi bilo sigurno da će se ponašati kako treba, pacijenti su morali prije početka kure položiti kao jamstvo veliku svotu novca. Onaj koji bi prekršio pravila, izgubio bi taj polog. Konceptcija "sunamizma" dovela je do otkrića još jednog postupka kojim se pokušalo raspiriti bijedno, napola ugušeno ugljevlje života i pretvoriti u nov, snažan mladenački plamen. Tu se došlovce radilo o raspirivanju muževnosti i životne snage - i to pomoću ljudskog daha.

U svojoj knjizi *Syntagma inscriptionum antiquarum*, Thomas Reinesius (1587-1667) opisao je čudni spomen-kamen, što ga je blizu Bologne bio našao arheolog Gommarus. Na tom kamenu bio je uklesan slijedeći natpis: AESCULAPIO. ET. SANITATI, L. CLODIUS. HERMIPPUS. QUI. VIVIT. ANNOS. CXV DIES. V PUELLARUM. ANHELITU. QUOD. ETIAM. POST. MORTEM. EIUS. NON. PARUM. MIRANTUR. PHYSICI!. JAM. POSTER!. SIC. VITAM. DUCITE. Drugim riječima, to je bio spomen-kamen što ga je u čast Eskulapa i Sanitasa (boga zdravlja i zdravlja) bio podigao L. Clodius Hermippus, a on je, kako se barem tvrdilo na natpisu na tom kamenu, doživio 115 godina i 5 dana- i to zahvaljujući dahu mladih djevojaka. Svakako je Hermippusova starost bila ljepša nego starost našeg znanca Cornara, koji je, kao što znamo, proveo starost jedući samo dva bjelanca na dan! Tko je bio taj Hermippus? Gdje je živio? Kada? I, što je zapravo najvažnije, kako je

izgledala, u čemu se sastojala terapija dahom mladih djevojaka? Rješenje ove zagonetke slabo je zanimalo arheologe. Njih je zanimalo nešto drugo a to je dešifriranje onog natpisa, otkrivanje njegova pravog ali skrivenog značenja. Tu je zagonetku riješio Heinrich Cohausen, liječnik iz Munster, i objavio njeno rješenje u svojoj slavnoj knjizi *Hermippus redivivus*, koja je doživjela mnoga izdanja i bila prevedena na nekoliko jezika. Originalno izdanje izašlo je na latinskom jeziku u Frankfurtu 1742. godine. Najpopularnije izdanje na njemačkom jeziku nosilo je ovaj naslov: *Der wieder lebende Hermippus oder Curiose Physikalisch-Medizinische Abhandlung von der seltenen Art sein Leben durch das Anschauen Junger Madchen bis auf 115 Jahr verlängern, aus einer Romischen Denckmahl genommen, aber mit medizinischen Gründen befestiget etc.* von Joh. Heinr. Cohausen, ietzt aus d. Latein ubersetzt. Gedruckt in der alten Knaben Buchdruckerey, Sorau, Hebold, 1753., (Oživljeni Hermippus ili čudnovati fizikalno-medicinski esej o neobičnome produženju života dahom djevojaka do 115 godina, uzet s jednog rimskog spomenika ali potkrijepljen medicinskim argumentima itd. od Johanna Heinricha Cohausena, sada preveden s latinskog.)

Cohausen je smatrao da je slučaj Hermippusa posve uvjerljiv. Riječ je o tome - a on je to dokazao čitavom bujicom citata - da nauka smatra kako je zrak koji izlazi iz ljudskih pluća prožet svakojakim emanacijama i atomima, što ih je bilo apsorbiralo tijelo onoga koji ispušta taj dah, i koji - te emanacije i ti atomi - stvaraju krv i druge tekućine u organizmu. Iskustvo nam govori da je dah bolesnika zarazan zato što u sebi nosi klice bolesti. Međutim, ako je to točno, točna je i suprotnost, to jest da dah zdrave osobe sadrži zdravlje, razne elemente životne krepkosti i snage - pa ako taj dah udahne neka druga osoba, svi će ti elementi doći u njezinu krv, osvježiti je i pojačati njen optok. To pogotovu vrijedi kada se radi o dahu mladih i zdravih djevojaka. One se još nisu mnogo vremenski udaljile od časa kad su se rodile, sto će reći od onoga časa kada su sa sobom donijele na svijet i jedan od najsnažnijih i najdjelotvornijih melema oživljavanja koji se uopće mogu zamisliti, melema koji se, tokom života, pomalo troši i gubi snagu. Nema nikakve sumnje da je njihov dah pun tih praiskonskih elemenata, tih životnih počela, i da ta počela, ušavši u krvotok kakvog starca moraju djelovati na njegovu sporu i tromu krv i ubrzati njegovo bilo. Razumije se da se od pacijenata moralo zahtijevati da žive na određen način i da drže strogu dijetu, jer sam po sebi dah mladih djevojaka

ne može održati na životu bilo čiji organizam - iako je, doduše, točno ono što pišu hermetici, to jest da zrak sadrži stanovite hranjive elemente. Tako je, na primjer, Plinije napisao da iza Indije živi jedna ljudska rasa pripadnici koje uopće nemaju usta i ništa ne jedu i ne piju nego se hrane kroz nos, i to tako da udišu mirise korijenja, cvijeća i divljih jabuka. Hermolaus Barbarus spomenuo je slučaj nekog Rimljanina koji je četrdeset godina živio samo od zraka. Veliki grčki neoplatonski filozof Olimpiodor naveo je slučaj nekog čovjeka koji je živio bez ikakva jela i pića, tako što je upijao ono što su mu pružali zrak i sunce. Osim toga, svaki prirodoznanac zna da nojevi, doduše, žive samo od zraka, ali se ipak mnogi i te kako ugoje. (Cohausen je zaboravio da spomene kameleona koji je također, kako su to bar vjerovali ljudi antike, živio samo od zraka.) No, upozorava Cohausen, čovjek mora dobro paziti da ne odluta u krajnost, jer podaci nekih autora nisu baš posve pouzdani. Tvrdi se, naprimjer, da je čovjeka koji umire moguće spasiti tako da se ispod njegova tijela stavi nekoliko kokoši. Njegovo će tijelo zdrobiti kokoš i ona će uginuti, ali će u tom trenutku iz nje izaći "duh života" (*Lebensgeist, Spiritus*), prijeći odmah u tijelo čovjeka na samrti i udahnuti mu život. Cohausen je isto tako smatrao da ne treba previše vjerovati u jednu tvrdnju o vrapcima koju iznose neki autori. Prema toj tvrdnji vrapci se, kad nadode zima, povuku u pećine kraj mora i ondje prezime i dočekaju živi izdravi proljeće iako u tim pećinama nema ni hrane ni vode. Kako je to moguće? Vrapci jedan drugom zavuku kljunove pod krila i onda se uzajamno hrane "dahom života". Treba s tim u vezi spomenuti još nešto. Čak ako je istina da u Španjolskoj ima ljudi koje ondje nazivaju *salutadores* i koji liječe rane tako da na njih pušu, to nema baš nikakve veze s medicinskom naukom nego je riječ o običnoj magiji.

Dvorski liječnik minsterskog biskupa utrpao je u svoju knjigu i mnoge druge navode. Citirao je, naprimjer, humanista Marsiliusa Ficinusa i velikog Bacona Verulamskog, sazeo je mišljenje i sudove *savanta*, a nakon svega toga lijepo zaključio da je Hermippus doista doživio 115 godina i 5 dana, i to zahvaljujući dahu posve mladih djevojaka. Dr. Cohausen riješio je i veliku zagonetku kako je stari Rimljanin uspijevao da se toliko desetljeća opskrbljuje željenim dahom. Jer, ako ćemo pravo, djevojke su se udavale, starjele, a sigurno im se i inače svašta događalo, doduše ne svima, ali svakako nekima. Rješenje ove zagonetke, što ga je našao Cohausen, bilo je posve jednostavno: Hermippus je po svoj prilici bio upravitelj nekoga djevojačkog sirotišta. Kao

dokaz da je njegova teorija tačna, Cohausen je naveo nešto što je Bacon napisao u svojoj knjizi *Silva Silvarum* - to jest podatak da su svi retorici i sofisti koji su podučavali grčku omladinu doživjeli duboku starost. Gorgija, Isokrat, Pitagora - svi su podučavali mladež, čak i kao stogodišnjaci. Kako je to bilo moguće? Njihov je život produživao dah mladića koji su im bili povjereni. Cohausenova knjiga nije postigla samo nakladnički uspjeh, o kojem smo već govorili. Kad je izašlo njeno englesko izdanje, priličan broj londonskih liječnika pokušao je primijeniti Hermippusovu metodu na svojim pacijentima. Jedan od njih, želeći da ništa ne prepusti slučaju, otvorio je ordinaciju u zgradi u kojoj se nalazila neka djevojačka škola, pa je tako bio stalno na izvoru djevojačkog daha za svoje pacijente. Međutim, i ovaj se lijep mjehur od sapunice brzo rasprsnuo. To se dogodilo kada je dr. Cohausen odlučio priznati nekoliko važnih činjenica. Naprimjer to da mu nije ni na kraj pameti da pokuša dokazati djelovanje Hermippusove metode pomlađivanja. Naime (a to je bila druga činjenica), radilo se o običnoj šali, odnosno o podvali. On je to naprosto sve lijepo izmislio da podvali svijetu. A zašto? Možda su se ovome razboritome starom liječniku popela navrh glave bezbrojna medicinska praznovjerja koja su njegove kolege nudile ljudima kao naučna otkrića i spoznaje, i izabrao je upravo ovaj postupak da se naruga tadašnjim liječnicima, tim razmetljivim šupljoglavcima s perikama. Možda Cohausen nije imao nikakvu određenu namjeru nego je ovu neslanu šalu izmislio za vlastitu zabavu.

Međutim, Bacon je imao potpuno pravo kad je napisao da mladost, ljepota i zdravlje, čak ako se shvati da ne prenose duh života, sadrže taj duh i njime sami sebe obnavljaju, pa tako ostaju mladi. Samo to nije ono isto pomlađivanje za kojim su tako revno i uporno tragali oni koji su sanjali o *eliksiru života*.

* * *

Ako je alkemičar sposoban da u svojim ambicijama i retortama stvara vječnu mladost - što naravno znači i da pobjeđuje smrt - zašto ne bi bio sposoban da postiže uspjehe i na drugoj strani životne lepeze, ondje gdje se suočavamo s vječnim problemom ljudskog postanka? Drugim riječima, zašto on ne bi mogao stvarati umjetan život, odnosno stvarati život na umjetan način? Otprilike tako rezonirali su neumorni snivači na javi. *Homunculus*, ljudsko biće što ga stvara čovjek, započinje svoju povijest s Paracelsusom i

otada njegova utvara luta po laboratorijama alkemičara, na ovaj ili onaj način uvijek ondje prisutna. Sve do Paracelsusa postojale su o tome samo mutne i maglovite predodžbe. Tek je on dao prve detaljne upute kako se pravi *homunculus*. Ovaj čudnovat čovjek, koji stvara dojam kao da se u njegovoj glavi ujedinilo i istovremeno radilo deset umova (bio je uspješan liječnik, obični nadriliječnik, blistavi pronalazač, smušeni pristaša i pobornik okultnih nauka), sažeo je svoja znanja o *homunculusu* u studiji *De natura rerum*: "Odavna se mnogo razglaba da li nam priroda i nauka daju mogućnost da stvaramo ljude bez posredstva žene. Ja držim da se prirodni zakoni tome ne protive i da je to potpuno moguće. Taj bismo zadatak mogli izvršiti tako da uzmemo veću količinu muškog sjemena, da je stavimo u alambik, zapečatimo i ostavimo četrdeset dana na temperaturi koja odgovara toploti u unutrašnjosti tijela konja." (Drugim riječima, treba alambik zatrti konjskim izmetom.) "Nakon četrdeset dana sjeme će proklijati, a onda će uskoro oživjeti i početi se čak i micati. U tom času ono će već imati ljudski lik, ali s tom razlikom što će biti prozirno. Idućih četrdeset dana treba ga pomno i redovito hraniti ljudskom krvlju i držati na onome istome toplom mjestu. Nakon tih četrdeset dana već ćemo imati pravo pravcato živo dijete, koje će biti slično djetetu što ga je rodila žena, ali će biti manje od njega. To biće ja nazivam *homunculusom*. Treba ga i dalje brižno i revno njegovati sve dok ne naraste u dovoljnoj mjeri (da mu to više ne treba) i ne počne pokazivati znakove razuma."

Ono što se poslije navodi tipična je paracelsusovska magla, ali iz nje možemo ipak barem nešto izvući. Naprimjer, da *homunculusa* treba smatrati korisnim hićem, jer on, budući da duguje život nauci, zna sve i bez školovanja, posjeduje sposobnost da spozna i najdublje tajne prirode i razotkriva ih. Zahvaljujući tome, on pomaže svom tvorcu i gospodararu, to jest učenjaku koji ga je napravio, da ostvaruje velike naučne uspjehe. Imamo dojam da je naš veliki šarlatan bio posve zadovoljan znanjem koje je već imao, pa je zato smatrao kako mu nije potrebna pomoć takvog, umjetno stvorenoga ljudskog bića. To zaključujemo po tome što Paracelsusovi biografi nigdje ne spominju da bi bilo kakav *homunculus* bio član njegove obitelji, a ni alkemičari koji su došli poslije njega nisu napisali baš ništa o bilo kakvim pokusima kojima bi bila svrha stvaranje "djeteta iz retorte" i koji bi se vršili u Paracelsusovu laboratoriju. Zapravo se zna za samo jedan takav slučaj, kada je u jednome alkemičarskom laboratoriju bio proizveden ne jedan nego čak deset ho-

muncula. Neki Kammerer, osobni tajnik grofa Francisa Josepha Kueffsteina (1752-1818), vodio je od 1773. godine neku vrstu dnevnika, u kojem je bilježio sve izdatke, sve prihode, sva putovanja i sve što je bilo kojeg dana uradio njegov gospodar. (Tekst ovog dnevnika prvi je put objavljen u francuskome okultističkom časopisu *Le Sphinx*, a poslije ga je pretiskao Jean Finot u svojoj knjizi *La philosophie de la longevite*. Spomenimo i to da je grof Kueffstein bio bogati veleposjednik i visoki službenik na bečkom dvoru.) U dnevniku se s posve jednakom mirnom objektivnošću spominju među sobom vrlo različiti podaci kao što su, uzмимо, svota koju je grof platio za noćenje u nekom svratištu, cijena rižina pudera za njegovu vlasulju - i kako je bilo napravljeno deset *homuncula*. Putujući po Italiji - saznajemo iz ovog dnevnika - Kueffstein se upoznao s nekim *abbeom* Gelonijem, koji je bio isto tako strastven poklonik rozenkrojcеровskih misterija kao i plemeniti grof. Dva srodna duha zatvorila su se u sablasnu Gelonijeovu radionicu-laboratorij i onda su ondje pet tjedana bez stanke i odmora, danju i noću proučavali i istraživali "zagonetke života". Ovaj golemi trud nije bio jalov. Jednog dana u alambicima počela su se micati bića koja je, eto, stvorila nauka.

Zapanjeni tajnik Kammerer vidio je na svoje oči točno deset *homuncula*: kralja, kraljicu, arhitekta, redovnika, rudara, redovnicu, serafima, viteza, te jednoga plavog i jednoga crvenog "duha". Svaki se *homunculus* nalazio u staklenoj posudi od dvije litre koja je bila napunjena vodom i pažljivo zatvorena. Kad su u posudama nastali *homunculusi*, odnijeli su ih u vrt i zakopali u gnojštu. Četiri tjedna dvojica učenjaka zalijevala su to mjesto nekakvom tajanstvenom tekućinom od koje je gnoj počeo fermentirati. Po svemu sudeći, to je snažno djelovalo na mala stvorenja u staklenkama, što se moglo zaključiti po tome što su cičala kao miševi. Dvadeset i devetog dana alambici su iskopani iz gnojšta i vraćeni u laboratorij, gdje se na njima nekoliko dana vršio nekakav tajanstveni "dodatni postupak". Tada se pružila Kammereru ponovno prilika da vidi svoje nove znance. Promjena koju je tada vidio zapanjila ga je. *Homunculi* su lijepo narasli i krasno su se razvili, tako da su se na njima jasno vidjele karakteristike njihova budućeg života, odnosno zvanja. Muškarcima su narasle brade, žene su se proljepšale i bile su pune draži. *Abbe* ih je opskrbio odjećom i opremom, pa je kralj dobio krunu i žezlo, vitez mač i koplje, a kraljica skupu ogrlicu. No, kad sujednom *homunculi* narasli, počele su nevolje. U prvom redu trebalo ih je hraniti svaka tri dana nekom hranom

koja se pripremala po tajnim receptima. To je značilo da je svaki put trebalo posude otvoriti i ponovno zapečatiti, a mali su zarobljenici počeli pokazivati sve jaču želju da pobjegnu. Neki su imali i prilično opaku ćud: na primjer, dok ga je *abbe* hranio, redovnik ga je žestoko ugrizao za prst! (Tko zna - možda se tu radilo o čistome profesionalnom antagonizmu?) Sve do ovoga časa Kammererovi dnevnički zapisi zvuče poput jeftine imitacije fantastičnih priča E. T. A. Hoffmanna ili Edgara Alana Poea, ali odmah potom nailazimo u njima na jedan vrlo autentičan podatak ili barem podatak koji se tako doima. Grof se vratio u Beč i ondje predstavio svoje "kreature" članstvu bečke rozenkrojcerove loze. Kammerer nije zapisao kako je izgledala i kako je tekla ova predstava; zabilježio je samo da je grof izbacio nekog gledaoca zato što se drznuo nazvati njegove *homuncule* "odvratnim puževima". Kammerer je ipak pribilježio još nešto. Spomenuo je nekog grofa Thuna, tvrdeći da je on, Thun, povjerovao u sve Kueffsteinove tvrdnje i poslije se i sam pridružio njegovim istraživanjima i pokusima. U to vrijeme grof Thun bio je vrlo poznata ličnost u Beču. Bio je jedan od "čudotvornih ozdravitelja"; naime, govorio je da izvanredno uspješno liječi bolesnike na taj način što ih samo dodiruje rukama. Njegova karijera naprasno je završila 1794. godine u Leipzigu, gdje se u njegovoj ordinaciji našlo odjednom toliko pacijenata da on nije imao vremena da se osobno pozabavi svakim, pa su im njegovi pomoćnici vezali oči da ne vide što će se s njima događati i onda su umjesto njega vršili sve one *hokus-pokuse* koji su bili sastavni dio čitave ove podvale. No ta se varka otkrila, pa grofu nije preostalo ništa drugo nego da nestane.

No, vratimo se radije Kueffsteinovim *homunculima*, odnosno točnije rečeno, Kammererovu dnevniku. Što su *homunculi* više rasli, to su postajali neposlušniji i zajedljiviji. Oni su u početku ponekad rado obogaćivali duh svoga gospodara i tvorca mudrim predavanjima i svakojakim korisnim savjetima, ali se onda odjednom sve promijenilo. Kralj više nije htio razglabati ni o čemu drugom osim o politici, kraljicu su zanimali samo problemi koji su se ticali dvorske etikete, a rudar je htio pričati samo o podzemnom svijetu. Kad su bili loše raspoloženi, pokazivali su to na taj način što su ljutili grofa kojekakvim podrugljivim i bezveznim izjavama, baš kao da taj jadnik nije imao i svu silu drugih problema! Jednoga dana on je htio zapitati minijaturnog redovnika, gdje se nalazi jedan nestali Paracelsusov rukopis - i tada se dogodilo nešto strašno. Naime, grofu je slučajno ispao iz ruke alambik u

kojem je redovnik bio zatvoren, razbio se i njegov je stanovnik bio teško ranjen. Svi pokušaji da mu se spasi život ostali su uzaludni. Nije mu pomogao čak ni grofov magnetizam, pa je umro. Napravili su mu lijes od crne ljepenke i pokopali ga u vrtu, a grof se zacenio od plača i ridanja! Ni to nije bilo sve. Jednog dana Kammerer je posve slučajno zavirio u laboratorij i vidio nešto strašno. Kralj je nekako uspio izaći iz svoje staklene tamnice, i sada je grozničavo pokušavao skinuti pečat s posude u kojoj je bila kraljica. Kammerer je, naravno, odmah digao uzbunu. Grof i on jurnuli su u laboratorij i stali goniti zaljubljenog *homuncula*, koji je mahnito bježao, skačući s jednog komada namještaja na drugi i divlje kolutajući očima. Uspjeli su ga uhvatiti tek kad je pao od umora i iscrpljenosti, ali je čak i tada imao dovoljno snage da žestoko ugrize gospodara za nos. Vlasnika obitelji *homuncula* dočekalo je još jedno bolno razočaranje. Budući da se nikako nije mogao pomiriti s tim da je izgubio redovnika i kako je htio da se barem nekako utješi, odlučio je izvršiti nov pokus. On i grof Thun pokušat će napraviti *homuncula* admirala. Stvorili su ga, ali se baš nije moglo tvrditi da je savršen. Bio je manji od kakvog krpelja, i već nekoliko trenutaka pošto je bio napravljen uhvatili su ga žestoki grčevi i njegov se kratki život ugasio.

Eto, iznijeli smo sve što je o *homunculima* napisao Kammerer u svom dnevniku. Na žalost, mi ne znamo što se poslije toga događalo s umjetnim stvaranjem ljudi jer on o tome nije ništa napisao. U *Le Sphinxu*, već spomenutome okultističkom almanahu tvrdi se da je grof Kueffstein na kraju popustio pred molbama svoje žene, koju su sva ta "svetogrda" jako uznemirila, pa je zato "rasпустio" čitavu ovu neprirodnu obitelj. Kako je to uradio i što se poslije toga dogodilo njenim članovima - to ne znamo. Isto tako ne znamo ni odgovor na jedno mnogo važnije pitanje: jesu li postojali ikakvi stvarni temelji za ovu fantastičnu priču ili je sve to grofov tajnik Kammerer lijepo izmislio. Ako je izmislio, postavlja se pitanje, zašto je to uradio? Sljedbenici i poklonici Paracelsusa prihvatili su to kao istinu, pa su tvrdili da je Kueffstein zacijelo napravio svoje *homuncule* po uputama "velikog alkemičara", to jest Paracelsusa. Drugi su se, doduše, divili Paracelsusu, ali su ipak smatrali da je njegova teorija o *homunculima* nekako previše pustolovna jer je nemoguće tako kršiti zakone prirode. No, s druge strane - razglabali su oni - pokazuje da su ona minijaturalna bića zapravo elementarni duhovi, isti oni duhovi koji i inače igraju tako krupnu ulogu u Paracelsusovu učenju. Što su *elementarni*

duhovi? To su nadnaravna stvorenja takozvanog prijelaznog tipa, koja su na pola puta između ljudskih bića i duhova, ali podliježu zakonima prirode.

Ovo naučno objašnjenje dovodi čovjeka u napast da ga prihvati, ali ipak oklijeva zbog jednoga malog detalja. Zbog kravljeg mokračnog mjehura kojim su se zatvarale staklenke. Dobro se sjećam sajмова i proštenja po srednjoevropskim gradićima, na koje sam odlazio kao dječak, pa sam tako zapamtio i *Minimaxa*, đavolčića zatvorenog u staklenku, kojeg su ondje pokazivali za novac. "Minimax, izvrši svoju dužnost!", zapovjedio bi njegov vlasnik i gospodar i minijaturni bi đavolčić poslušno zaronio do dna posude, a onda bi, pokorivši se novoj zapovijedi, isto tako poslušno izronio. Ova lukavo napravljena igračka mogla se vidjeti i na francuskim sajmovima, ali se ondje nije zvala *Minimax* nego *diable cartesien* ("kartuzijanski đavo"), iako se na temelju toga nipošto ne bi smjelo uzeti kao sigurno da ga je bio izumio baš Descartes. Bio je tu na djelu u biti posve jednostavan trik. Uzela bi se posuda napunjena do vrha vodom, a onda bi se u nju stavila spomenuta đavolja lutka, koja je u svojoj unutrašnjosti nosila balast. Težina tog balasta podešavala bi se sve dok lutka ne bi imala istu težinu kao količina vode koju je zapremala, a to znači da, u skladu s Arhimedovim zakonom, nije ni tonula niti se dizala prema površini. No, u unutrašnjosti lutke nalazila se i stanovita količina zraka. Kad bi sve bilo gotovo, posuda bi se pokrila i hermetički zatvorila pomoću mokračnog mjehura krave, a on bi se, sluzeći sada kao kakva opna, dobro i čvrsto napeo, zategnuo. Ako bi netko prstom pritisnuo tu membranu, ušla bi, kroz posebnu malu rupu u trbuhu *Minimaxa*, u njegovo tijelo mala količina vade, i to zato što se je povećao tlak. Težina *Minimaxa* tada bi se povećala i on bi, naravno, potonuo na dno. Međutim, kad bi se s opne maknuo prst, nestalo bi toga povećanog tlaka. Tada bi zrak u *Minimaxu* istisnuo onu dodatnu količinu vode iz njegova tijela - i poslušni mali đavo izronio bi i vratio se u prvobitni položaj.

U redu, mi doista smijemo pretpostaviti da je grof Kueffstein našao u Italiji tu igračku i donio je u Beč, i da je, želeći prevariti druge, odlučio da u prvom redu prevari vlastitog tajnika, ali tu pretpostavku obara ono što nalazimo u tajnikovom dnevniku. To nas nagoni da postavimo posve umjesno pitanje: kako se onda moglo dogoditi da je taj tobožnji *homunculus* *Minimax* uspio uteći iz svoga vodenog zatvora i skakati po pokuštvu? Mislim da nam

odgovor nudi tragična povijest procesa protiv vještica. U lipnju 1603. godine pariški je sud osudio na smrt na lomači neku Margueritu Bouchey, koja je bila uhapšena pod optužbom da je u svojoj kući dala jedan primjerak vrlo poznate vrste "davola", *iivu mandragoru*, i da ga je ne samo hranila nego čak dojila. Nesretnica je pod mukama priznala da je optužba protiv nje osnovana i da je tog *incubusa* bila dobila od njegova prijašnjeg gospodara. Bilo je to malo biće odvratna izgleda, vrlo slično malome ružnom majmunu... Po svoj prilici Kueffsteinov zaljubljeni "kralj" bio je dresirani majmunčić kojega je bio kupio u Italiji od nekog Savojca. *Abbe Geloni*, još jedan živi suvenir što ga je grof bio donio iz Italije, nije svom domaćinu davao poduku s područja okultnih nauka nego ga je naučio nekoliko cirkusnih trikova. I tako zapravo zapanjeni tajnik Kammerer nije ništa izmislio, nego je uradio ono što obično čine ljudi dok šire glasine o tajanstvenim događajima kojima su prisustvovali: u ono što je doista vidio on je unio vlastite izmišljotine, i naposljetku je samoga sebe uvjerio da je vidio *homuncula Don Huana*, a ne običnoga zločestog majmunčića... No, jednu smo stvar ipak utvrdili: da je Paracelsus naučavao kako je moguće stvarati ljudska bića bez ikakva sudjelovanja žene. A ako je to točno, onda je točno i nešto drugo, to jest da žene mogu rađati djecu drukčije nego što im to nalaže priroda. Da je tome tako, imamo siguran dokaz, a pruža nam ga spis jedne sudske presude! (Objavio ga je V. Waree u knjizi *Curiosites judiciaires*, koja je izašla u Parizu 1859. godine, ali se prije toga često navodio u njemačkim knjigama iz XVII stoljeća. Ja sam ga tako našao u slijedećim knjigama: *Der Grosse Schauplatz* od G. Ph. Harsdorffera, koja je izašla u Hamburgu 1649., *Relationes Curiosae* od E. G. Happela, koja je, također u Hamburgu, izašla 1691., *Metamorphosis telae judiciariae*, Niir-
nberg, 1684. godine.)

U francuskom gradu Montpellieru plemić Aiguemere stupio je u službu kardinala Valettea i otišao s njim u Alzas. Nakon četiri godine izbivanja iz domovine Aiguemere je umro. Zbog mnogih okolnosti, koje ovdje nisu nimalo važne, Aiguemereova žena nije mogla s njim boraviti na kardinalovu dvoru i biti u njegovoj pratnji, pa je ostala doma, te je one četiri godine provela u časnoj kreplosnoj samoći. Zbog svega toga braća pokojnog plemića, gospoda De la Forge i De Bourg-le-Mont vraški su se iznenadila kada su, kratko vrijeme nakon bratove smrti saznala da je njihova obudovjela snaha, gospoda Madeleine, trudna. Njihovo iznenađenje preraslo je u pravu srdžbu kad su nakon

nekoeg vremena saznali da se dogodio "sretni događaj" - to jest da je Madeleine rodila. Nije se njim ticao moral *madame* Madeleine nego ih je pogodilo i razbjesnulo nešto drugo - to da je dječak, koji se tako rodio, bio upisan u crkvene matične knjige kao zakoniti sin pokojnog *monsieura* Aiguemerea, pa je tako postao zakoniti nasljednik čitava njegova imetka. Oni to, dakako, nisu mogli prihvatiti, po su pokrenuli parnicu sa zahtjevom da njihov sinovac bude proglašen vanbračnim, nezakonitim djetetom. O ishodu parnice nije moglo biti nikakve sumnje. Budući da je na sudu dokazano da udovica nije vidjela svog muža one četiri godine koje su prethodile njegovoj smrti, sud je presudio da pokojni plemić nije nikako mogao biti otac tog djeteta. Zato je dječak proglašen nezakonitim i tako isključen iz nasljedstva. No, udovici kao da nije bilo ni na kraj pameti da prihvati tu presudu, pa je podnijela žalbu višem sudu u Grenobleu. Svoju žalbu na presudu *madame* Madeleine zasnovala je na vlastitoj svečanoj izjavi da je za vrijeme muževljeve odsutnosti od kuće živjela čistim i kreposnim životom i da za sve to vrijeme ni jedan jedini muškarac nije prestupio prag njene kuće, pa ne dolazi u obzir da bi netko bio otac njena djeteta. Ono što se doista dogodilo zvuči, doduše, fantastično, ali je ipak istinito: kratko vrijeme prije svoje smrti muž ju je posjetio, doduše, ne u stvarnom, fizičkom smislu nego kao prikaza u snu, i to ne u jednom nego u nekoliko snova, a svaki je taj sastanak u snovima bio kao bračni sastanak u stvarnom životu, pa zato, naravno, nisu izostale ni posljedice.

Čim se to dogodilo, ona je o tome pričala nekim osobama, koje će posvjedočiti. Na kraju svoje žalbe zatražila je da sud sasluša te svjedoke i čuje mišljenje nekih stručnjaka. Tada se dogodilo nešto što je zaprepastilo sve razumne ljude: sud je prihvatio zahtjev da budu saslušani ti svjedoci i vještaci. Kao svjedoci dale su svoj iskaz plemenite gospođe Elisabeth Delberiche, Louise Nacard, Marie des Salles i još neke. Sve su one pod prisegom izjavile da im je u prvim danima svoje trudnoće gospoda Madeleine doista pričala o svome čudesnom snu i da im se zaklela da nikada nije imala ništa s bilo kojim drugim muškarcem osim vlastitim mužem. Prema tome, dijete koje je rodila može biti samo plod onog njenoga izvanredno živog sna. Ova zanimljiva svjedočanstva upotpunile su četiri babice: Guillemette Garnier, Louise Dartault, Perrette Chauffage i Marie Laimant. Četiri *femmes sages* dale su na dlaku istovjetan iskaz: da je tako nešto posve moguće i da one znaju za nekoliko sličnih slučajeva.

Sud je vodio ovaj proces vrlo savjesno, pa se nije zadovoljio samo iskazima četiriju babica nego je kao vještake pozvao četvoricu veoma uglednih liječnika i od njih zatražio da o tome daju svoj stručni sud. Nakon zrela razmišljanja doktori Denis Sardine, Pierre Meraud, Jacques Gaffie i Aliemor de Belleval zaključili su i iskazali pred sudom da ono što tvrdi madame Madeleine nipošto nije nemoguće. U prilog svom stavu iznijeli su i nekoliko jakih argumenata, od kojih je najjači potjecao iz turskih harema. Naime, kako tvrde stručnjaci, ondje se često događa da odaliske daruju svom gospodaru živi znak svoje ljubavi, to jest dijete, iako žive potpuno odvojeno od svijeta i premda njihov gospodar još nije našao vremena da im pokloni pažnju. Za to postoji medicinsko objašnjenje, ali je ono "nezgodno za pristojne uši" (kako je to napisao u svojoj knjizi G. Ph. Harsdorffer). Sud je pomno odvagnuo sva ta svjedočanstva i naposljetku je donio presudu - i to u korist madame Madeleine. Evo kako je glasila ta zaista jedinstvena presuda: "Uzevši u obzir iskaze svjedoka, te mišljenja i stručne sudove velikog broja liječnika, babica i drugih uglednih osoba, koje su sve stanovnici Montpelliera, o vjerojatnosti činjenice koja je predmet spora, ovaj sud donosi presudu kojom se dotično dijete proglašava zakonitim sinom i nasljednikom *sieura* d'Aiguemrea. Sud istovremeno naređuje *sierurima* De la Forgeu i De Bourg-le-Montu, podnositeljima prvobitne tužbe, da dadu izjave kako je gore spomenuta gospođa d'Aiguemere čestita i kreposna žena, vrijedna svakog poštovanja, i da po pravomoćnosti ove presude o tome podnesu pismenu izjavu. 13. veljače 1637...."

To je ipak bilo previše! Dva brata pokojnog d'Aiguemerea možda bi nekako bila podnijela da ono malo kopile preseže na plemićku titulu njihova pokojnog brata i domogne se njegova imetka, ali ako bi izdali pismenu potvrdu o dobrom moralu svoje nevjerne snahe, izložili bi se općem ruglu ... Jedna im je stvar bila posve jasna: da se čitav grad urotio da pomogne preljubnici. "Otac iz snova" bio je mrtav i nije mogao ništa poduzeti, a *pravi* otac zacijelo je neki visoki gradski funkcioner, koji je sve to izmislio i upotrebljavao druge kao svoje marionete. Bijesna braća podnijela su žalbu najvišem naučnom autoritetu, pariškom sveučilištu Sorboni, znajući dobro da su ondje monpelijerski zavjerenici nemoćni. Sorbona je opovrgla opravdanost presude u Grenobleu i proglasila je "pogrešnom u najvećoj mogućoj mjeri". "Dijete snova" opet je proglašeno nezakonitim i oduzeto mu je pravo na nasljedstvo. Što da sudimo o "stručnom mišljenju" one četvorice liječnika iz Montpelliera? Nisu

oni bili tako krivi, kao što se možda nama čini, jer je u XVII stoljeću bilo još vrlo rasprostranjeno vjerovanje da *ujetar* ima moć da u utrobama ženki stvara život. Kao mnoga druga slična vjerovanja tako je i ova čudna biološka teorija zapravo potekla iz klasične literature. U svojim *Georgicama* (III, 271) Vergilije pjeva o Zefiru, zapadnom vjetru, koji ponekad preuzme ulogu pastuha, pa oplodi ždrebicu. Plinije je naučno formulirao ovo čudo prirode i opisao ga isto onako sažeto kao što je sve opisivao: "Poznato je da u Portugalu, i to u kraju oko Lisabona i rijeke Tajo, kobile okreću leđa zapadnom vjetru i tako bivaju od njega oplodene. Ždrebad iz takve veze izvanredno je brza, ali ne živi više od tri godine." (Lib, VIII, c. 42.)

U bilješkama kojima je popratio svoj esej *Hippomanes* Pierre Bayle drži da ovaj mit potpuno zaslužuje da se o njemu raspravlja. Bilo je veoma mnogo latinskih pisaca (Varro, Solinus, Columella itd.) koji su uzimali sasvim ozbiljno ljubavne nestašluke vjetrova. U redu, kazat će netko, ti su pisci živjeli veoma davno, pa njihovo mišljenje nije više nimalo važno, ali je neprilika u tome da su ovi razbludni vjetrovi puhali jos i potkraj XVIII stoljeća. Među mnogim pristašama ove teorije Bayle spominje Louisa Carriona, profesora na Sveučilištu u Louvainu, i kaže da je on u to čvrsto vjerovao.

Takvo prihvaćanje kojekakvih brbljarija iz prošlosti, koje su tokom vremena stekle snagu tradicije, tipično je za kabinetske učenjake koji nikad ne izlaze iz svoga bjelokosnog tornja, nikad ne napuštaju svoj pisaći stol i u ova-kvoj situaciji radije vjeruju u ono sto piše u nekoj knjizi nego, uzmimo izjavama putnika koji su bili u Portugalu i koji su ondje uzalud tražili da im se pokažu kobile koje je oplodio vjetar. Takvih kobila nije ondje nitko nikada vidio, i svi su domoroci uporno tvrdili da se njihova ždrebad oždrebila kao plod zakonite rekli bismo bračne veze s posve običnim pastusima. Malo pomalo otkriveno je porijeklo ove legende. U davna vremena feničanski pomorci istraživali su tada još nepoznatu zapadnu obalu Iberije, i odande su se vratili s viješću da ondje blagi oceanski povjetarac oploduje tlo, pa se zato na tamošnjim bujnim i sočnim pašnjacima i livadama uzgajaju konji koji su brzi poput vjetra - tako brzi kao da im je upravo vjetar otac. Netko je pobrkao te podatke, umočio ih u malo ili mnogo naučnog umaka i onda ih odaslao u svijet. Sud u Grenoblu ne bi se bio usudio donijeti svoju slavnu presudu da se u to vrijeme ovakve legende nisu prihvaćale kao stvarnost. A ako se prihvati

tvrdnja da portugalske kobile prkose prirodi, zašto se ne bi prihvatila ona da je francuska dama zanjela u snu?!

Otprilike sto godina kasnije, sredinom XVIII stoljeća, londonska *Royal Society* pozabavila se sličnim slučajem. O raspi koja se o tome vodila i o njenome konačnom ishodu ima malo podataka, ali je ovdje važno da se ona vodila. To nam dokazuje jetka satira koju je o tome pod pseudonimom Abraham Johnson napisao zakleti neprijatelj *Royal Society* sir John Hill. Njegova satira, izdana u obliku knjige, doživjela je veliku popularnost i našla se čak u knjižnici Marije Antoanete. Njen je naslov glasio: *Lucina sine concubitu*. Sir John pošao je od suvremenoga naučnog shvaćanja da je zrak doslovce sav prožet bezbrojnim sitnim životinjicama koje se zovu *animalcu lae*, a tako su sitne da se ne vide samim okom. Ako uđu u žensko tijelo, to im daje snagu i krepkost, pa u tako povoljnim okolnostima izrastu u prava ljudska bića. To ujedno služi i kao objašnjenje vjetrovitog porijekla portugalske ždrebad, jer je zapadni vjetar pun *animalcula*. Autor knjige, potpisan kao Abraham Johnson, tvrdio je da je izradio napravu nazvanu *cilindrico-catoprico-rotundo-concavo-convex*, pomoću koje je onda izvukao iz zapadnog vjetra stanoviti broj *animalcula* i poslagao ih na komad papira kao ličinke svilene bube. Kad ih je stavio pod sitnozor, vidio je da su to zapravo potpuno razvijeni, ali sićušni muskarci i žene. u interesu nauke odlučio je da nastavi pokuse. Pozvao je svoju mladu služavku, nagovorio je da proguta nekoliko *animalcula* u alkoholu i ona je odmah zatrudnjela.

Ova je opaka mala satira zauvijek otela Zefiru, bogu zapadnog vjetra, slavu da može praviti djecu. Francuzi su objeručke prihvatili ovu temu, pa je već godinu dana poslije toga izašla "satira satire" s izazovnim naslovom *Concubitus sine Lucina au Plasir sans peine*. (Ova francuska satira tiskana je u Londonu 1752. godine.) Jedna od najzabavnijih posljedica ovoga velikog izdavačkog pothvata bilo je da je veliki njemački učenjak Albrecht von Haller sve najozbiljnije shvatio i uvrstio to djelo u svoju bibliografiju *Bibliotheca anatomicat*. Slučaj portugalskih kobila razbudio je bujnu maštu nekih pripovjedača, ali s jednom razlikom. Naime, oni nisu tvrdili da može oploditi vjetar nego snijeg. U zbirci *Cent nouvelles nouvelles* (koja je prvi put izašla 1432. g.) nalazi se i priča o nekom trgovcu koji je, vrativši se kući s putovanja što je potrajalo deset godina, našao doma dijete kojega nije bilo u vrijeme kad

je odlazio. Njegova je žena bila spremna s objašnjenjem: "Ja ti se kunem da si jedini muskarac kojega sam poznala, ali evo što se dogodilo dok te nije bilo. Jednog jutra otišla sam u vrt da nabere malo kiseline za ručak. Odjednom mi se prohtjelo da pojedem malo kiseline, pa sam uzela jedan list i odmah ga pojela. Dobro se sjećam da se na njemu zadržalo malo snijega, koji je bio padao prethodne noći. Čim sam progutala list, osjetila sam se upravo onako kao što sam se prije osjećala kada sam zanišla. A to znači da ovaj krasni dječak nije samo moje nego i tvoje dijete." Muž je bio oprezan i trijezan čovjek, pa se pretvarao da vjeruje ženi. Čekao je nekoliko godina da dječak odraste, a onda ga je poveo na jedno svoje poslovno putovanje u Mriku i ondje ga je prodao kao roba. Kad se vratio kući, žena ga je, dakako, zapitala gdje je njihov sin, a on joj je odgovorio tužno uzdahnivši: "Draga moja, dogodilo se nešto strašno. Kad smo se iskricali u Mrici, vladala je strašna vrućina i naš se dječak rastopio jer je, kao što sama znaš, bio dijete snijega. Sve se tako brzo dogodilo da mu nisam mogao pomoći. Nemoćno sam gledao kako se on topi pred mojim očima..."

Ova je priča preživjela nekoliko stoljeća i uvijek se ponovno pričala. Bila je to, naravno, šala, ali je samo njeno postojanje za nas dovoljno čvrst dokaz da se u vrijeme kada je nastala ovakvi događaji nisu smatrali baš posve nemogućim. Poslije je Grecourt upotrijebio ovaj motiv u svojoj poemi *D'enfant de neige*, a mađarski pisac Samuel Andrad u svojoj varijanti upotrijebio je umjesto snijega ledenu sigu. Jedan od najslikovitijih primjera "očinstva na daljinu" dao je slavni mađarski romanopisac Mor Jokai u svom romanu *Doživljaji zloglasnog pustolova iz sedamnaestog stoljeća*. Jokai je, naravno, proširio i obogatio izvornu priču, koja se, zapravo, sastojala od samo nekoliko rečenica koje su izašle u knjizi *Rheinischer Antiquarius*. Nekog pustolova koji se u Nizozemskoj bogato oženio nagovarala je žena da otputuje u Istočnu Indiju i stekne ne samo bogatstvo nego i slavu.

On je ondje ostao nekoliko godina i za to je vrijeme stekao oficirski čin, a onda se vratio doma, gdje je zatekao dijete kojega nije bilo kad je otišao, jer se rodilo u njegovoj odsutnosti. Žena je i u ovom slučaju imala spremno objašnjenje. Jedne je noći čeznutljivo sanjerala o njemu, tj. o svom mužu, i dogodilo se nešto, u najmanju ruku, neobično: zaspala je i onda u snu odletjela na čudesni način u Istočnu Indiju, gdje se s njim, svojim suprugom, upustila u

ono što obično nazivamo bračnim odnosom. Muž je mudro postupio. Pravio se kao da u sve vjeruje, ali je nakon nekog vremena poveo ženu na neki izlet u prirodu i ondje je gurnuo u živi pijesak u kojem je jadno zaglavila. Moglo bi se reći da je Jokaijev randevu u snu zatvorio krug i da smo se tako vratili na početak, to jest na san što ga je bila usnula udovica iz Montpelliera. Ova nizozemska priča uvrštena je u slavnu knjigu koju je učeni Martin Zeiler objavio pod naslovom *Miscellanea oder Allerley zusammen getragene politische, historische und andere Denckwiirdige Sachen* (Nirirnberg, 1661). Zeiler, inače profesor Sveučilišta u Ulmu, tvrdio je da ima sigurne i nepobitne dokaze da se tako doista dogodilo, i to u nizozemskom gradu Vlissingenu, samo četiri godine prije izlaska njegove knjige, a njegovu junakinju, našu slamnatu udovicu, prenijeli su u Istočnu Indiju "dobrostiti duhovi".

Nakon svega ovoga, putovanje supruge Samuela Guppyja doima se gotovo poput antiklimaksa. Ta dobra i plemenita gospođa završila je, navodno, svoje putovanje 1871. godine, i to samo iz jednog dijela Londona u drugi. Duhovi su je "u tren oka prenijeli" iz njene kuće u Highbury-ju u jednu kuću u Lamb's Conduit Streetu a ta je bila udaljena otprilike tri milje. Ona se jednostavno "stvorila", baš kao da je s neba pala, usred jedne spiritističke seanse što se ondje održavala. U svojoj knjizi *Poltergeists Over England* Harry Price kaže: "Tu se, naravno, radilo o običnoj podvali, ali s druge se strane mora priznati da nikome nije pošlo za rukom dokazati da je ovo suvremeno 'Venerino putovanje' prijevara." (Inače je "moderna Venera" stigla na onu seansu samo u donjem rublju, a imala je točno 102 kilograma.) Možda se kao sretna okolnost može navesti činjenica da je ovo noćno putovanje ostalo bez posljedica, jer se obitelj Guppy nije povećala.

* * *

Nauka je oduvijek tvrdoglavo i neumorno nastojala razmrstiti zakučastu tajnu ljudskog života. s jedne strane trudila se da umjetno stvori život; s druge strane pokušavala je natjerati samu smrt da se pretvori u izvor života. Postupak kojim se to htjelo postići zvao se palingeneza. Da bismo se razumjeli, moramo se u prvom redu upoznati s nekim neobičnim pojedinostima koje se tiču preporađanja feniksa. U antičkom svijetu *feniks* je bio simbol besmrtnosti, simbol vječnosti. U tom

su ga značenju dali bizantski carevi, prikazujući njegov lik na kovanom novcu i medaljama. Evropski vladari stoljećima su stavljali lik ove besmrtnice ptice na svoj kovani novac, a onda su se vjerovanju u preporađanje feniksa pridružili ideali bezgrešnog začeća, savršenstva i čistoće. Godine 1665. švedska kraljica Kristina naredila je da se iskuje medalja s likom feniksa s natpisom *Makellos*, ali se, na žalost, ta zagonetna riječ nije mogla pronaći ni u jednom tadašnjem rječniku grčkog jezika, a filozofi su sebi uzalud razbijali glavu upinjući se da otkriju njezino pravo značenje. Kristina je sve to neko vrijeme mirno gledala, a onda je, bez zluradosti, razotkrila tajnu. *Makellos* nije nipošto grčka nego njemačka riječ, a znaci "bezgrešan". Ako vas zanima izgled feniksa, možemo vam kazati da su se svi njegovi opisi poklapali u jednoj tvrdnji: daje to vrlo lijepa ptica, po obliku nalik na rajsku pticu ali od nje mnogo veća - otprilike kao odrasli orao. Na glavi i vratu ima zlaćano perje, na grudima žarkomodro. Ostali dio obrastao je crvenim, žutim i zelenim perjem. Na repu se smjestila prava paleta boja, od nježno ružičaste do grimizne. Ta univerzalna istovjetnost opisa feniksa morala je pobuditi dubok dojam već i zato što se nikada i nigdje nije pojavio čovjek koji bi tvrdio da je tu pticu vidio na svoje oči. Vjerojatno je netko, tko je živio u dalekoj magli prošlosti, zamislio da ova slavna ptica naprosto mora izgledati upravo ovako i nikako drukčije, a onda se ta tlapnja pretvorila u činjenicu i skakala iz knjige u knjigu poput neke lepršave ptičice.

Čudo ponovnog rađanja feniksa uvijek se događalo u Egiptu, i to u hramu boga Sunca u Heliopolisu. Kad bi feniks osjetio da mu se približava smrt, doletio bi s istoka u Heliopolis mlatarajući krilima. Ondje bi na oltaru boga Sunca napravio gnijezdo od raznih mirisnih trava i sjeo u nj. Od njegova sjajnog perja odbijale su se sunčeve zrake, pa je sav blistao, ali bi one zapalile gnijezdo, pa bi feniks izgorio do pepela. Sutradan bi iz toga pepela izašao mali crv, koji bi odmah počeo rasti i to veoma brzo, tako da bi samo nakon nekoliko dana izrastao u odraslog feniksa, koji bi zamahnuo krilima i odletio, započevši tako svoj novi život. Drugim riječima, feniks je bio besmrtn. Grčki i latinski autori uvjeravali su da svaki takav "životni ciklus" feniksa traje oko 500 do 550 godina.

Egipatski izvori bili su što se toga tiče još točniji. U njima se, naime, tvrdilo da se feniks vraća u hram boga Sunca svake 652. godine da bi ondje izgorio

u pepeo. U egipatskim hramovima čuvali su se zapisi u kojima se tvrdilo da je feniks bio viđen u doba vladavine faraona Sesostrisa (godine 2555. prije naše ere), da se opet pojavio za vladavine faraona Amosa, godine 1904. prije naše ere, i tako dalje. Polazeći od tih dokumenata, današnji su astronomi izračunali da je feniksov život od 652 godine, to jest takozvano feniksovo razdoblje, bio po svom trajanju istovjetan vremenu koje prode između dvaju prijelaza Merkura preko Sunčeve orbite. Drugim riječima, feniks zapravo nije bio ništa drugo nego jedan od astronomskih simbola, znakova, to jest hijeroglif kojim se označavao spomenuti prijelaz Merkura kroz Sunčevu putanju.

A onaj "crv"? On nije bio ništa drugo nego kratica za taj hijeroglif. Izašao je iz prašine koja je prekrivala prastare knjige i onda se u mašti pjesnika i tvoraca mitova pretvorio u sjajnu pticu. Nešto se nekadašnjim učenjacima ipak mora priznati, a to je da nisu baš svi prihvaćali predaju o feniksu kao istinu. Bilo je, naravno, skeptika. Njima, doduše, nije pošlo za rukom razotkriti i protumačiti postanak i porijeklo ovog mita, ali su navodili snažne argumente kojima su dokazivali da ta čudesna ptica nikada nije postojala. Njihov glavni argument odlikovao se silnom jednostavnošću. Biblija, naime, tvrdi da je Noa primio u svoju arku po jednog mužjaka i jednu ženku od svake životinjske vrste, a to je značilo da su se one životinje koje su preživjele opći potop mogle razmnožavati samo prirodnim parenjem, a to je onda bilo u potpunoj suprotnosti s bilo kakvim mitom o postojanju ptice koja se prepo-rađa iz vlastitog pepela.

Ovo nije mjesto da raščlanjujemo ovo naučno ili pseudonaučno objašnjenje, ali nešto možemo ipak reći. Ako vam se ikada pružila prilika da s kakve uzvisine gledate egipatske piramide i zalazak sunca nad tamošnjom pustinjom, neće vam se biti teško dosjetiti kako je, zapravo, nastao mit o feniksu, jer je ovaj svakodnevni prizor jedan od najdivnijih i najveličanstvenijih vatrometa koje je stvorila priroda. Sunce koje zalazi pobuđuje dojam kao da je u pravom smislu zapalilo pustinju i kao da se plamenovi tog požara dižu prema nebu koje postaje crveno poput krvi. Nije teško zamisliti kako je na to reagirala mašta primitivnih ljudi koji su ondje živjeli u onoj dalekoj, drevnoj prošlosti, nije teško dokučiti što su o tome mislili, kako su sebi tumačili taj nebeski spektakl. Bilo im je jasno da je Sunce izgorjelo u vlastitom plamenu, ali su znali da će ono sutradan, baš kao svakog drugog dana, opet uskrsnuti...

No, treba znati da učeni ljudi prošlih stoljeća nisu gotovo nikad izlazili iz svojih kabineta. Prastare knjižurine, uvezane u teleću ili svinjsku kožu, stajale su pred nosom lijepo poredane poput vojnika, a oni su dobro znali da su u njima svjedočanstva njihovih velikih i slavnih prethodnika. Jednom je netko opisao feniksa, onda je to netko od njega prepisao, netko je tome nešto dodao i tako dalje. Broj se "svjedoka" povećavao, na tucete, stotine; a kada jednom dvadeset ili sto dvadeset uvaženih stručnjaka nešto tvrdi, onda je to zacijelo točno istinito... Upravo je feniks odveo tadašnje učenjake do teorije palingeneze. U početku oni nisu pokušavali podići čovjeka iz prašine ili pepela, nego su se u svojim prvim pokusima zadovoljili cvjetovima. Naime, ova naučna maštanja polazila su od postavke da u prirodi ništa ne nastaje, da se u njoj ništa ne gubi. Ako se kraljica cvijeća, predivna ruža, osuši, a onda posebnim, za to prikladnim postupkom pretvori u prašinu, ta će prašina imati u sebi sve one soli koje su se nalazile u ruži dok je bila živa, a u svakom zrcu tih soli bit će sva ona počela od kojih je bila sazdana biljka baš kao što se nalaze u njenom sjemenu. Te soli treba onda kakvim prikladnim kemijskim postupkom izvući iz pepela, odnosno iz prašine, zatvoriti ih u *alambik* i staviti na vatru. Zbog djelovanja topline ona počela života izaći će iz soli i spojiti se, odnosno sjediniti u skladu s tzv. "zakonima simpatije". A što će se tada dogoditi? Pred našim će očima izrasti iz te smjese prava pravcata živa ruža u svoj svojoj ljepoti. Samo to neće biti prava ruža nego obični fantom, to jest duh one ruže od koje je sve to nastalo. Ako *alambik* maknemo s vatre, taj umjetno stvoren cvijet odmah će uvenuti, a potom nestati.

Ovo je sve bila teorija, a kako je bilo s praksom? Je li doista nekom pošlo za rukom otkriti onaj "prikladni postupak" o kojem se govorilo u teoriji i onda pomoću njega oživiti mrtvi cvijet? Da, to se doista dogodilo, a svjedok je bio sir Kenelm Digby, engleski pisac, kapetan ratne mornarice i diplomat, čovjek koji je služio Karla I, Cromwella i Karla II, koji je bio prijatelj Descartesa i autor knjiga i brošura kojima se ne zna broja. Sir Kenelm, doduše, nije tvrdio da je sve to vidio na svoje oči, pa je njegovo svjedočanstvo o tome zapravo svjedočanstvo iz druge ruke. Taj drugi, pravi svjedok, odnosno očevidac svega toga, bio je Andre Duchesne, poznatiji u nauci kao Andreas Quercetanus i kao "otac francuske historiografije". On je na svoje oči vidio u laboratoriju nekoga poljskog alkemičara dvanaest začepljenih i zapečaćenih staklenki: u jednoj je bio ružin pepeo, u drugoj pepeo tulipana i tako dalje.

Taj Poljak stavio je staklenke na umjerenu vatru i već za nekoliko minuta u njima su se pojavili čudesni cvjetovi - feniksi, a kad ih je skinuo s vatre, cvjetovi su se opet pretvorili u pepeo.

Tko je bio taj poljski alkemičar i gdje se bavio magijom? Odgovor na to pitanje nisu dali ni Digby ni Quercetanus Duchesne, ali to ipak nije ni najmanje smetalo onima koji će poslije pisati o palingenezi: oni su se svi pozivali na ovo englesko, odnosno francusko svjedočanstvo i tako dokazivali veliki uspjeh tajanstvenog Poljaka. Sva je sila knjiga što obrađuju teoriju i povijest palingeneze - od knjige *abbea* de Vellemonta *Curiosites de la nature* (Pariz, 1753.) do knjige Pierrea Lebruna *Histoire critique des pratiques superstitieuses* (Pariz, 1702.), od Karl von Eckartshausenova djela *Aufschlüsse zur Magie* (Minchen, 1806.) do knjige Louisa Figuiera *L'alchimie et les alchimistes* (Pariz, 1860.). Od svih tih pisaca rijetko se koji potrudio da se vrati čak do Quercetanus; većini je bilo dovoljno što su mogli citirati knjigu sir Kenelma koju su autori s Kontinenta upoznali u njenome francuskom izdanju, što je nosilo naslov *Discours sur la vegetation des plantes* (Pariz, 1661.).

Često citirani svjedok bio je i Athanasius Kircher, učeni jezuit. Za njega se tvrdilo da je mogao preporučati cvjetove iz njihova pepela. On je taj postupak bio pokazao švedskoj kraljici Kristini, a onda je, jedno veće, zaboravio staklenku s pepelom od ruže u prozoru i od iznenadno nadošle hladnoće ona se rasprsnula. Sir Kenelm Digby u svojoj knjizi jamčio je da je ova priča istinita. "Kircher mi je odao tajnu svog postupka", napisao je, "ali u to sam vrijeme bio zauzet mnogo važnijim stvarima, pa zato nisam ponovio njegov pokus." Doista je prava šteta što ga nije ponovio, a još veća što nije bio tako blagolagoljiv kao što je to, prema njegovim riječima, bio otac Kircher, pa tako nije objavio jednu neusporedivo važniju tajnu: kako se iz pepela mogu ponovno stvarati životinje i to prave, žive i jestive životinje. Mi kažemo da je to prava šteta zato što je Digby tvrdio da mu je baš to bilo pošlo za rukom. On je izabrao pet krasnih jastoga, a onda ih je, po nekome svome tajnom postupku, kuhao, pekao, uranjao u razne tekućine i držao u neakvom rasolu, da bi ih onda osušio i pekao na jakoj vatri sve dok se nisu - još govorimo o jastozima - pretvorili u "pepeo od jastoga". Taj pepeo bio je pun onih soli koje će poslužiti kao polazna točka jastogova ponovnog rađanja. Tim se pepelom Digby bavio sve do konačna uspjeha, dok nisu iz toga pepela izašli živi sitni

jastozi, koji su odmah počeli rasti i gojiti se, pa ih je on poslije nekog vremena slasno pojeo. Sir Kenelm postupio je zaista sebično kad je odlučio da ovu veliku tajnu zadrži za sebe! Ništa drugo ne možemo kazati, pogotovu kad uzmemo u obzir današnje cijene jastoga!

No, drugi učenjaci vodili su više računa o probitku čovječanstva, pa su objavljivali rezutate svojih istraživanja. U drugom dijelu Eckartshausenove knjige ima ništa manje od trideset recepata koji govore o tome kako se mogu "rekreirati" razne životinje i biljke iz njihova pepela. Međutim, to što je Eckartshausen iznio ima ipak jedan prilično nezgodan nedostatak: nijedan od tih recepata ne govori o obnavljanju takvih životinja koje bi mogle obogatiti smočnicu i ishranu kakve obične ljudske obitelji. Tu se, naime, govori o preporađanju škorpiona, komaraca, zmija i glista. (Što se tiče glista, one su u početku vrlo male, sitne, ali ako ih dobro hranite masnom zemljom, narastu do divovskih razmjera.) Ako vas zanima "rekreiranje" glista i škorpiona, pokušajte izvršiti slijedeći pokus. Uzmite pile koje se tek izleglo, stavite u *alambik*, držite ga na jakoj vatri sve dok se ne pretvori u pepeo, hermetički zatvorite *alambik* i zakopajte ga u zemlju. Poslije nekoliko dana u *alambiku* će se pojaviti gusta i žitka tekućina, koja će nastati od vrenja, fermentacije. Tu tekućinu tada ulijte kroz mali otvor, ali inače neoštećenu ljusku od jajeta, začepite, odnosno zapečatite rupu kroz koju ste je ulili, a onda na jaje nasadite kokoš. Nakon nekog vremena izleći će se iz njega pravo živo pile. Blesava fatamorgana palingeneze temeljila se barem donekle na stvarnim činjenicama, točnije na jednoj. Kao što smo već spomenuli, pepeo od biljaka doista sadrži biljne soli, a ako se posuda u kojoj je taj pepeo naglo zagrije, na unutrašnjoj strani stakla stvori se tanak sloj tih soli - uzmimo otprilike onako kao što na prozorskom staklu nastaju svakojake šare koje stvara led. Za ostatak priče pobrinuli su se bujna mašta i rekla-kazala.

U knjizi *abbea* de Vallemonta nalazi se bakrorez koji prikazuje vrapca zatvorenog u staklenu posudu, a tvrdi se da je toga vrapca "umjetno stvorio" francuski kemičar Claves. Vrabac se ponašao veoma čudno. Naime, već prema tome da li se posuda nalazila na vatri ili se hladila, on se rađao iz svog pepela ili se pretvarao u pepeo. To što se ovakav "fantomski život" smatrao mogućim potaklo je nekadašnju nauku da donese svoj konačni zaključak. Prema ovom učenju, valja osjećati strahopoštovanje koje ono potpuno zaslužuje i u prvom

redu treba, naravno, imati neprestano na umu to da su ga prihvatili ozbiljni i učeni ljudi. Postojala je tu još jedna činjenica o kojoj se moralo voditi računa, to jest da se na grobljima često viđaju duhovi mrtvih ljudi. Običan praznovjerni puk vjeruje da su te prikaze mrtvacima; drugi isto tako neuki ljudi šire pogrešno praznovjerje da to nisu mrtvi nego da neki demoni uzimaju njihov sablasni lik da bi plašili žive. Međutim, palingeneza daje nauci ključ za rješenje i ove zagonetke. One soli koje se nalaze u svakome ljudskom tijelu oslobađa proces fermentacije leša u grobu. Te se soli onda dižu na površinu zemlje i ondje se onda, u skladu sa "zakonom simpatije", zgrušavaju u vidljivu prikazu, sablast. Zato takozvani duhovi nisu ništa drugo nego fantomi - to jest, sa stajalista nauke, posve obične svakodnevne pojave. Ova je teorija doista zaslužila da je pohvalimo, jer je zadala smrtni udarac praznovjerju i upropastila ili se barem nadala da će upropastiti biznis medija i varalica koje, samo, tobože, zazivaju duhove umrlih, a upravo varaju lakovjerne ljude. Ovo objašnjenje jasno pokazuje da se tu uopće ne radi o pravim nego o lažnim sablastima - umjetno nastalim prikazama koje stvaraju soli iz ljudskog tijela. Prava je šteta što je ova naučna teorija bila isto tako glupa kao praznovjerja protiv kojih se željela boriti!